

JAN KILIÁN

Univerzita Hradec Králové

Katedra pomocných věd historických a archivnictví

ORCID: [0000-0002-9501-6560](https://orcid.org/0000-0002-9501-6560)

MĚSTA A VOJÁCI V OBLASTI OPOLSKA¹ ZA TRICETILETÉ VÁLKY

TOWNS AND SOLDIERS IN THE OPOLE REGION DURING THE THIRTY YEARS' WAR

ABSTRACT: The article will focus on various aspects of the coexistence of urban residents from selected Silesian cities (in the area of today's Opole) with soldiers of domestic and enemy armies during the Thirty Years' War. Particularly, it will concentrate on the injustices and violence perpetrated, but also on the duties of the townspeople towards soldiers. However, it will also try to investigate the extent to which the experience of the cities was only negative or to trace the basis of possible cooperation between the cities, or further convergence. It also outlines the standard defence mechanisms cities developed over the long years of war to face the military burden.

KEYWORDS: Silesia, Opole Region, Thirty Years' War, soldiers, towns, urban history, violence

Válečné události let 1618–1648 jsou v evropské historiografii poměrně oblíbeným a frekventovaným tématem, zvláště díky svým velkolepým bitvám a vynikajícím osobnostem typu Albrechta z Valdštejna, Gustava II. Adolfa či kardinála

¹ Oblastí Opolska zde není míněno někdejší Opolské knížectví (!), ale současné Województwo Opolskie, které zahrnuje celou řadu dříve samostatných knížectví nebo jejich částí (tak např. Břeh či Grodkov; Hlubčice zase patřily ke Krnovsku). Byť se použitý termín může jevit jako anachronismus, nejlépe vystihuje oblast autorova studijního zájmu, neboť městské archivy měst současného Opolska jsou soustředěny v jeho ústředním archivu (Archiwum państwowe w Opolu) bez ohledu na jejich historickou příslušnost k různým knížectvím. Hledání jiného, v tomto směru skutečně relevantního názvu pro zkoumanou oblast (např. „pomezí Horního a Dolního Slezska“) považuji za poněkud násilné.

Richelieua. Podobně se dostává zasloužené pozornosti otázkám náboženským, jelikož třicetiletá válka je současně obdobím velkých konfesních proměn, rekatolizačního nátlaku a s tím souvisejícího exilu². Stále zatím spíše na okraji však stojí například problematika kulturního vývoje v této době, ačkoli názor, že múzy za války zcela utichly, již nepřevládá³. Ostatně, nikde se neválčilo souvisle celých třicet let. Po celých třicet let, nanejvýše s krátkými pauzami, se ale v některých, zvláště těch významných nebo strategicky položených městech muselo tamní obyvatelstvo potýkat s vojenským živlem, ať již z armád nepřátelských nebo domácích, resp. spřátelených. Soužití to bylo vskutku nelehké, vždy potenciálně konfliktní, hrozící prerůst v násilí. Co ale onen konflikt vlastně způsobovalo a jaké měl podoby? Jak probíhal všední den vojáků ubytovaných ve městě a jaké byly povinnosti jejich ubytovatelů? Existovaly i formy vzájemné spolupráce a dokázal někdo z městských obyvatel z válečné reality vytěžit? A vyvinula města nějaké strategie, jak vojenské zvůli čelit? To je jen výběr z řady otázek, jimiž se německá⁴ a nověji též česká historiografie již po několika desetiletí zabývá⁵, ve Slezsku však zatím

² Nejnověji např. Wulf Wäntig, *Grenzerfahrungen. Böhmische Exulanten im 17. Jahrhundert*, Konstanz 2007. Pro Slezsko, byť až pro pozdější období, zvláště: Edita Štěříková, *Pozvání do Slezska. Vznik prvních českých emigrantských kolonií v 18. století v pruském Slezsku*, Praha 2001.

³ Doslova průkopnickou prací se stala monografie: Herbert Langer, Hortus Bellicus. *Der Dreissigjährige Krieg. Eine Kulturgeschichte*, Leipzig 1978. Viz také mj. Michal Šronek, Jaroslava Hausenblasová, Gloria & Miseria. *1618–1648. Praha v době třicetileté války*, Praha 1998.

⁴ Srovnej: mj. Bernhard R. Kroener, *Militär in der Gesellschaft. Aspekte einer neuen Militärgeschichte der Frühen Neuzeit*, [in:] *Was ist Militärgeschichte*, Hrsg. Thomas Kühne, Benjamin Ziemann, Paderborn 2000, s. 283–299; Michael Kaiser, *Die Söldner und die Bevölkerung. Überlegungen zu Konstituierung und Überwindung eines lebensweltlichen Antagonismus*, [in:] *Militär und ländliche Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Hrsg. Stefan Kroll, Kersten Krüger, Münster–Hamburg–London 2000, s. 79–120, či Ralf Pröve, *Der Soldat in der „guten Bürgerstube“*. *Das frühneuzetliche Einquartierungssystem und die sozioökonomischen Folgen*, [in:] *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*, Hrsg. Bernhard R. Kroener, Ralf Pröve, Paderborn 1996, s. 191–219. K jednotlivým městům výběrově: Bernd Roock, „*Als wollt die Welt schier brechen*“. *Eine Stadt im Zeitalter des Dreissigjährigen Krieges*, München 1991; Thomas Wolf, *Reichsstädte in Kriegszeiten*, Memmingen 1991; Tobias Schönauer, *Ingolstadt in der Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Soziale und wirtschaftliche Aspekte der Stadtgeschichte*, Ingolstadt 2007, či Philip Tober, *Wismar im Dreißigjährigen Krieg 1627–1648. Untersuchungen zur Wirtschafts-, Bau- und Sozialgeschichte*, Berlin 2007.

⁵ Na novátorskou práci Marek Ďurčanský, *Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války. Sonda do problematiky obrazu vojáka v českém prostředí*, „Kuděj“, 1999, 1, s. 22–38, navázal autor těchto řádků. Blíže viz Jan Kilián, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648*, České Budějovice 2008, zvláště s. 139–198; *idem*, *Kašperské Hory za třicetileté války*, Plzeň 2015, zvláště s. 49–60; *idem*, „*Gott wird sie straffen...*“. *Vojáci v pamětech Michela Stüelera z Krupky (1629–1649)*, „Historie – otázky – problémy“, 3 (2011), 1, s. 115–122; *idem*, *Na kvartýře. K aspektům soužití mezi vojáky a měšťany za třicetileté války*, „Historie a vojenství“, 63 (2014), 1, s. 20–34, nebo

podobný výzkum chyběl. Velmi jej ztěžuje fakt, že k dispozici nejsou odpovídající prameny, zdejší městské archivy až na výjimky totiž vykazují značně torzální stav a chybějí i narativní výpovědi současníků v podobě kronik a pamětí. Na následujících řádcích se budu zabývat vojenskými pobyty a kontakty s vojáky ve městech na současném Opolsku, kde jsem měl možnost bádát v létě roku 2016 díky stipendiu od polské vlády (jíž zde za tuto možnost děkuji). S ohledem na uvedené půjde jen o jakési střípky ze zkoumané problematiky, ale i ty je již možno zasazovat do širších souvislostí a slezskou situaci vyžít k doplnění mozaiky středoevropských souvislostí.

1. Třicetiletá válka ve Slezsku a ve sledované oblasti

Slezská města na třicetiletou válku co do své obranyschopnosti nebyla nijak zvlášť dobře připravena. Moderním fortifikačním systémem italského nebo holandského typu disponovala pouze města Vratislav a Břeh, kvalitní opevnění, byť zastaralé, měla ještě Lehnice, případně též Svídnice, Hlohov, Nisa a Opava⁶. Tím ale výčet končí, ostatní města nejen ve sledovaném Opolsku, ale i v celém Slezsku, musela nastávajícím událostem čelit se svými středověkými hradbami, často na mnoha místech zchátralými a narychlo vylepšovanými palisádami. Vedle zmíněného Břehu na tom ještě nebylo nejhůře ani Opolí, které chránilo třiadvacet bašt, samostatně opevněný zámek a barbakán u jedné z městských bran⁷.

Při vypuknutí českého stavovského povstání⁸ schválily slezské stavy postavení čtyř tisíc mužů pěchoty, kteří byli rozděleni do dvou pluků, z nichž jednomu velel kníže Jan Jiří Krnovský⁹ a druhému Gottfried Riebisch. Jiný díl pěchoty postavila

idem, *Vojenské násilí ve městech za třicetileté války. Se zvláštním přihlédnutím k Plzeňsku*, „Folia Historica Bohemica“, 29 (2014), 1, s. 5–29.

⁶ Jerzy Maroń, *Wojna trzydziestoletnia na Śląsku. Aspekty militarne*, Racibórz 2008, s. 87–92. Vedle této monografie je pro danou problematiku podstatná ještě publikace: *Wojna trzydziestoletnia (1618–1648) na ziemiach nadodrzańskich*, red. Kazimierz Bartkiewicz, Zielona Góra 1993. Viz ovšem také: Radek Fukala, *Dramat Europy. Wojna trzydziestoletnia (1618–1648) a kraje Korony Czeskiej*, Wrocław 2015, nebo Łukasz Tekiel, *Wojna trzydziestoletnia na Górnych Łużycach. Aspekty militarne*, Racibórz 2010.

⁷ Maroń, *Wojna*, s. 93. Podle autora bylo právě na jihovýchodě země Slezsko zabezpečené nejhůře.

⁸ Srovnej: Josef Petráň, *Staroměstská exekuce*, Praha 1971, nebo Hans Sturmberger, *Aufstand in Böhmen. Der Beginn des Dreissigjährigen Krieges*, München 1959.

⁹ Ke Krnovskému: Radek Fukala, *Role Jana Jiřího Krnovského ve stavovských hnutích*, Opava 1997 a v přepracované podobě: *idem*, *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*, České Budějovice 2005.

knížata a třetí města, přičemž jen Vratislav měla privilegium na vydržování vlastního vojenského oddílu v síle tří až čtyř kompanií¹⁰. Do Čech na pomoc povstání ale zpočátku mnoho vojáků nevyrazilo (o něco více přece jen až v roce 1620), protože primárně bylo zapotřebí hájit hranice proti Polákům, zvláště tzv. lisovčikům¹¹, a eventuálně i proti císařským. Z toho důvodu Krnovský své muže rozložil ve strategicky důležitých městech, na dnešním Opolsku zvláště v Hlubčicích, Kozlím, Nise a Ratiboři¹². Po bitvě na Bílé hoře¹³ uzavřela slezská knížata v roce 1621 drážďanský mír a přidala se na stranu císaře Ferdinanda II. – ne tak ovšem Krnovský, který pokračoval v odboji, obsadil, většinou bez boje, další slezská města, zvítězil nad císařskými u Nového Jičina a plánoval útok na moravskou Olomouc¹⁴. Jeho ambiciózní plán ale zkrachoval a Krnovský musel vyklidit i své slezské pevnosti, které obsadily sasko-slezské oddíly¹⁵.

Po několik následujících let byl ve Slezsku relativní klid¹⁶, ačkoli se zde verbovalo a ve městech bývali ubytováni vojáci nejrůznějších jednotek. Až rok 1626 přinesl do regionu válečné běsnění v jeho skutečné podobě. Dánský král Kristián IV. se rozhodl přenést válku do císařských dědičných zemí a jeho veliteli Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému se společně s žoldnéřským vojevůdcem Arnoštem z Mansfeldu¹⁷ přes počáteční neúspěch (bitva u Dessau) podařilo proniknout do slabě hájeného Slezska. Cílem této armády bylo spojit se s Gáborem Bethlenem, který měl postupovat z jihu, z Uher na Moravu. Před Mansfeldem a Sasko-Výmarským slezská města kapitulovala, mnohá přitom byla vyrabována a donucena

¹⁰ Maroń, *Wojna*, s. 46, 48.

¹¹ Šlo o vojáky polského plukovníka Lisowského. Srovnej: např. Mateusz Goliński, Elżbieta Kościk, Jan Kęsik, *Namysłów. Z dziejów miasta i okolic*, Namysłów 2006, s. 146 – V dubnu 1620 do okolí Namysłowa pronikly oddíly lisovčiků a poplenily zdejší vesnice. Do obrany proti nim se zapojili i měšťané a několik jich v boji padlo.

¹² Maroń, *Wojna*, s. 102.

¹³ O bitvě na Bílé hoře nejnověji a z hlediska válečného dění i nejpodrobněji pojednal Olivier Chaline, *Bílá hora*, Praha 2013.

¹⁴ K bitvě u Nového Jičina Jaroslav Zezulčík, *Zpráva o strašné řeži. Španělská vojska v Českých zemích na počátku třicetileté války a bitva u Nového Jičina roku 1621*, Nový Jičín 1996, a také Radek Fukala, *Tažení Jana Jiřího Krnovského v roce 1621 a bitva u Nového Jičina*, „Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín“, 49 (1992), s. 45–54.

¹⁵ Srovnej: Adam Szelągowski, *Śląsk i Polska wobec powstania czeskiego*, Lwów 1904.

¹⁶ Ovšem právě v Opolském knížectví tehdy kuli čeští exulanti plány na další odpor. Srovnej: Radek Fukala, *Hans Schellendorf von Hornsberg and the secret plans of a bohemian exile in the Opole Duchy between 1621 and 1623*, [w:] *Księstwa Opolskie i Raciborskie. Terytoria – struktury – elity – dziedzictwo*, red. Bogusław Czechowicz, Opole 2015, s. 113–118.

¹⁷ K Mansfeldovi Walter Krüssman, *Ernst von Mansfeld (1580–1626). Grafensohn, Söldnerführer, Kriegsunternehmer gegen Habsburg im Dreißigjährigen Krieg*, Berlin 2010.

k zaplacení vysokých kontribucí. Po opanování Krnova a Opavy směřovali spojenci k důležitému průsmyku v Jablunkově, ale mezitím dorazila zpráva, že Bethlen s císařem uzavřel příměří¹⁸. Jako odměnu poté od císaře obdržel Opolsko a Ratibořsko¹⁹. Zklamaný Mansfeld zamířil přes Uhry do Benátek s úmyslem dát se do služeb této námořní republiky, zemřel ovšem cestou v Sarajevu, a podobně dopadl i Jan Arnošt Sasko-Výmarský. Dánské oddíly převzal komisař Joachim Mitzlaff, který pak ještě ve spojení s moravskými nekatolickými Valachy²⁰ ovládl několik dalších slezských i severomoravských měst a pevností. Jenže přesile, kterou měli k dispozici císařští velitelé Valdštejn²¹ a Marradas²², nemohl vzdorovat dlouho a do srpna 1627 jim postupně ustoupil a celé Slezsko vyklidil²³.

Země byla znovu ohrožena až od roku 1631 v souvislosti s postupem švédského krále Gustava II. Adolfa²⁴ německými knížectvími na jih, ten ale od Frankfurtu nad Odrou táhl proti ligistickému maršálovi Tillymu k Magdeburku a ke Švédům se přidavší Sasové si za cíl svého vpádu také nevybrali Slezsko, nýbrž Čechy²⁵. Teprve po svém vytlačení z Čech se saská vojska pod velením Jan Jiřího Arnima dostala ve druhé polovině července 1632 za slezské hranice a objevila se u Zaháně a u Hlohova. Ze severu se Sasům dostalo pomoci od švédského velitele Duwalla a ve spojení s ním se jim podařilo opanovat celou řadu důležitých slezských

¹⁸ Maroň, *Wojna*, s. 106–108.

¹⁹ Franciszek Idzikowski, *Opole. Dzieje miasta do 1863 roku*, Opole 2002, s. 123. Bethlen tu ale vládl jen dva roky. (Citovaná Idzikovského kniha je reprintem staré německé publikace, jejíž originál jsem neměl k dispozici.)

²⁰ Srovnej: František Dostál, *Valašská povstání za třicetileté války (1621–1644). Ze zápasů východomoravského lidu*, Praha 1956.

²¹ Výběrově jen: Josef Janáček, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 1978; Josef Kollmann, *Valdštejn a evropská politika 1625–1630. Historie 1. generalátu*, Praha 1999; *idem*, *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu. 1631–1634*, Praha 2001; Josef Polišenský, Josef Kollmann, *Valdštejn. Ani císař, ani král*, Praha 1995; Zdeněk Kalista, *Valdštejn. Historie odcizení a snu*, Praha 2012; Golo Mann, *Wallenstein*, Bd. 1–3, Frankfurt am Main 1971–1974, či Robert Rebitsch, *Wallenstein. Biografie eines Machtmenschen*, Wien–Köln–Weimar 2010.

²² K Marradasovi Josef Forbelský, *Španělé, Říše a Čechy v 16. a 17. století. Osudy generála Baltasara Marradase*, Praha 2006.

²³ Vít Mišaga, *Dánský vpád do Slezska a na Moravu. Souvislosti a průběh roku 1626*, „Časopis Národního muzea – řada historická“, 177 (2008), 1–2, s. 55–103. Viz též Radek Fukala, *Dánský vpád do Slezska a rozklad opavské stavovské společnosti. Památce univerzitního profesora PhDr. Josefa Polišenského, DrSc.*, „Slezský sborník. Acta Silesiaca“, 99 (2001), 2, s. 81–94.

²⁴ Ke Gustavu II. Adolfovi Michael Roberts, *Gustavus Adolfus*, vol. 1–2, London 1953–1958; Günter Barudio, *Gustav Adolf der Grosse*, Frankfurt am Main 1982; Dieter Albrecht, *Richelieu, Gustav Adolf und das Reich*, München–Wien 1959 a zvláště Jörg-Peter Findeisen, *Gustav Adolf II. von Schweden. Der Eroberer aus dem Norden*, Graz–Wien–Köln 1996.

²⁵ K saskému vpádu dosud nejpřínosněji Antonín Rezek, *Dějiny Saského vpádu do Čech (1631–1632) a návrat emigrace*, Praha 1889.

pevností, včetně Hlohova, Břehu, Opolí a Nisy²⁶. Velící císařský generál ve Slezsku Marradas se projevil jako neschopný a byl nahrazen ještě během roku 1632 Matyášem Gallasem²⁷, za nímž se sem vzápětí vydal i sám generalissimus Valdštejn. V roce 1633 ve Slezsku proběhla jak známá jednání frýdlantského vévody s Arnimem, tak proslulá bitva u Stínavy (12 X), při níž Valdštejn porazil slabý švédsko-braniborský sbor a výměnou za vydání slezských pevností propustil zajatce, včetně prominentního českého emigranta Jindřicha Matyáše z Thurnu, po jehož potrestání velmi prahl vídeňský dvůr²⁸. Valdštejnovou přítomností ve Slezsku mohly být ohroženy švédské pozice na severu, zvláště v Pomořanech, nicméně vévoda se musel vrátit do Čech a v nich byl v únoru 1634 v Chebu zavražděn. Po něm v zemi velel císařský generál Rudolf Colloredo, který ale nedokázal čelit sasko-švédskému tlaku, ztratil bitvu pod Lipicami a přišel též o Lehnic a o další důležité pevnosti, zvláště o Hlohov²⁹. Po jeho obsazení se Arnim spojil se švédským generálem Janem Banérem a vpadl společně s ním do Čech, kde napáchali velkou škodu v centrální části země kolem Prahy a mj. vyvraždili královské město Nymburk³⁰. Hlavní armádě v Říši se ale tolik nedařilo a poté co prohrála bitvu u Nördlingenu (1634) odpadli od ní v následujícím roce při pražském míru spojenci, včetně Saska a Braniborska³¹. Slezsko si mohlo na několik let od bezprostředních válečných událostí odpočinout.

Během roku 1638 se Banér dokázal probít ze severu Německa až na české hranice a příštího roku do Čech také vpadl, zatímco jeho generál Stallhans v létě (1639) vpadl so Slezska a opanoval Jelení Horu a další města a pevnosti. Banér mířil do Říše s odvázným cílem zajmout císaře, což se mu ale nepovedlo a přes Horní Falc a Čechy musel couvnout zpět do Saska³². Stallhans byl obklíčen v Jelení Hoře

²⁶ Maroň, *Wojna*, s. 115–116.

²⁷ Ke Gallasovi Robert Rebitsch, *Matthias Gallas (1588–1647). Generalleutnant des Kaisers zur Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Eine militärische Biographie*, Münster 2006.

²⁸ Jeho biografii viz Miloš Pojar, *Jindřich Matyáš Thurn. Muž činu*, Praha 1998 (o bitvě u Stínavy na s. 147).

²⁹ Maroň, *Wojna*, s. 119–121.

³⁰ Srovnej: Otakar Odložilík, *Zkáza Nymburka za války třicetileté*, Nymburk 1934. Moderní Banérova biografie dosud chybí, viz alespoň Birger Steckzén, *Johan Baner*, Stockholm 1939.

³¹ K pražskému míru Katrin Bauer, *Von Pirna nach Prag. Die Entstehungsgeschichte des Prager Friedens von 1635*, Saarbrücken 2011. O nördlingenské bitvě podrobně Peter Engerisser, Pavel Hrnčířik, *Nördlingen 1634. Die Schlacht bei Nördlingen – Wendepunkt des Dreißigjährigen Krieges*, Weißenstadt 2009.

³² Srovnej: Jiří Hofman, *Banérova korespondence jako pramen k válečným událostem let 1639 a 1640*, [in:], *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16.–19. století*, red. Vítězslav Prchal, Pardubice 2011, s. 53–66.

císařským generálem Golčem a po tvrdém odporu město ponechal svému osudu a ustoupil na sever země³³. Po menší pauze, během níž zemřel Banér a na jeho místo nastoupil Lennart Torstensson, se Švédové ve Slezsku objevili znovu v roce 1642, když tudy postupovali na Moravu, kde obsadili Olomouc a jiné důležité pevnosti, načež se zase vrátili zpět³⁴. Torstenssonovi se zdařil útok na Hlohov, který se poté stal jeho významnou základnou, neuspěl ale u Břehu. Podobně neuspěl pro změnu habsburský arcivévoda Leopold Vilém³⁵, tehdy vrchní císařský velitel, proti švédské posádce v Hlohově poté, co se hlavní Torstenssonova armáda stáhla až do Lužice. Odsud v novém roce, 1643, pokračovala přes Sasko a Čechy na Moravu, aby se následně vydala daleko na sever zpacifikovat Dány, kteří vystoupili proti Švédům na straně císaře. Při svém pochodu krátce protнула i slezské území, ale k větším bojům zde nedošlo. Švédové nicméně ve Slezsku nadále drželi vedle Hlohova celou řadu dalších posádek, mj. i ve Svídnici či v Opolí, císařští naproti tomu disponovali především Břehem a Lehnici a po Torstenssonově odchodu se koncentrovali na dobytí švédských pozic. Jejich zdejší vrchní velitel Jan Götz v květnu 1644 donutil ke kapitulaci Svídnici, v srpnu opanoval Opolí, takže Švédům nakonec zbyl jen Žmigrod a izolovaný Hlohov³⁶.

V roce 1645 směřovala švédská ofenzíva po poražení Dánů a rozpadu Gallasovy císařské armády na severu Německa do srdce Čech, kde zvítězila nad takřka zázračně nově postavenou císařskou armádou v čele s M. Hatzfeldem v bitvě u Jankova (v níž padl také bývalý slezský vrchní velitel Götz)³⁷ a poté jí již nic nestálo v cestě na Moravu a ideálně ještě dále do Rakous, k Vídní. Jenže těmto plánům se hrdinně vzepřelo Brno³⁸. Ve Slezsku zůstal z císařských jen plukovník

³³ Jelení Hora padla 10 XI 1639 do Golčových rukou. Ke Golčovi viz Jan Kilián, *Martin Maxmilián z Golče (kolem 1593–1653). Císařský generál ve víru třicetileté války*, České Budějovice 2010 (o boji o Jelení Horu zde na s. 95–99). Viz také *idem*, *Slezské tažení císařského generála Martina Maxmiliána z Golče v letech 1640–1641*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 66 (2011), 2, s. 39–52.

³⁴ K tomu i k událostem následujícím přehledně Radek Fukala, *Slezsko ve švédských kleštích. Vojenské operace v letech 1642–1648*, „Přísně tajné!”, 3 (2014), s. 32–44.

³⁵ K Leopoldu Vilémovi Renate Schreiber, „...ein galerie nach meinem humor“. *Erzherzog Leopold Wilhelm*, Wien 2004.

³⁶ Maroň, *Wojna*, s. 128–130.

³⁷ K bitvě u Jankova blíže František Martínek, *Maršál Jan hrabě Goetz a bitva u Jankova*, „Vojenskohistorický sborník“, 1 (1933), 2, s. 15–88; *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka k 350. výročí bitvy u Jankova 1645–1995*, red. Zdeněk Brandl, Josef Petráň, Benešov 1995, či nejnověji Tomáš Koch, *Jankov 1645*, Týnec nad Sázavou 2014.

³⁸ Srovnej: např. Pavel Balcárek, *Brno versus Olomouc. Pod Špilberkem proti Švédům*, Brno 1993, nebo František Šujan, *Švédové u Brna roku 1645*, Brno 1898.

Johann Mörder s nepočetným sborem, který nemohl uspět ve střetu s Hansem Christophem Königsmarckem. Ten společně se svými kolegy Wranglem a Douglasem velmi rychle opanovali celou zemi i kladské hrabství, ovšem s výjimkou kladské pevnosti, která se stala základnou pro protiofenzívu císařského sboru generála Raimunda Montecuccolih. Montecuccoli se pak dostal do střetů s dalším švédským generálem, Arvidem Wittenbergem, jemuž se při výpadech podařilo dostat až hluboko do východních Čech (přes Náchod a Broumov k Trutnovu, Dvoru Králové či Jaroměři)³⁹. Naproti tomu Montecuccoli se od Kladska propracoval až k Svídnici, nicméně po Wittenbergově návratu musel ustoupit. Více se mu začalo dařit až poté, co se Wittenberg přesunul do Horního Slezska, takže císařský generál mohl dobýt jak Opolí, tak další slezské pevnosti⁴⁰. Nikoli ovšem Hlohov, ten zůstával pevně ve švédských rukou a nic na tom nezměnil ani odchod Wittenbergových vojáků v roce 1648 k Praze, jejíž pravobřežní část se společně s Königsmarckem marně snažil dobýt⁴¹. Do bojů o Prahu přišla zpráva o uzavření vestfálského míru.⁴² Ze Slezska ovšem poslední švédští vojáci, podobně jako z řady jiných střeoevropských regionů (Čechy, Morava, Horní Falc aj.), odešli až po smluvním zajištění svých náhrad na norimberském zasedání v roce 1650⁴³.

2. Vojáci ve městech

I ve slezských městech se vojáci se železnou pravidelností objevovali pocho-pitelně už před třicetiletou válkou, ale teprve během ní se pro měšťany stal jejich pobyt takřka každodenní realitou. Důvodů k tomu existovala celá řada. V první řadě šlo o tzv. zimní kvartýry, o „ložírování“, kdy městské příbytky vojsku sup-lovaly zatím ještě neexistující kasárna. Voják měl být v nevlídných měsících ubytován v teple a s plným zaopáčením, aby netrpěl hladem a nemocemi, protože v opačném případě samozřejmě ztrácel v armádě platnost. Totéž platilo i pro jeho výzbroj a výstroj, u jezdců pro koně – to vše mohla nepřízeň počasí značně poškodit. A v neposlední řadě se obytem vojáka v uzavřených městských hradbách

³⁹ Eva Tomková, *Švédské vpády do Trutnova a Dvora Králové nad Labem* [in:] *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*, red. Jan Kilián, Mělník 2004, s. 48–55.

⁴⁰ Maroň, *Wojna*, s. 131–136.

⁴¹ K tomu nejnověji Jan Kilián, *Bitva o Prahu v roce 1648*, České Budějovice 2018.

⁴² K vestfálskému míru zvláště Fritz Dickmann, *Der Westfälische Friede*, Münster 1959, a Helmut Lahrkamp, *Dreißigjähriger Krieg und Westfälischer Frieden*, Münster 1998.

⁴³ Blíže viz Antje Oschmann, *Der Nürnberger Exekutionstag 1649–1650. Das Ende des Dreißigjährigen Krieges in Deutschland*, Münster 1991.

také umenšovala možnost jeho případné dezerce – i útoky tehdy totiž byly na denním pořádku. Do strategicky důležitých měst bývala vkládána dlouhodobá/trvalá vojenská posádka, v případě reálného ohrožení ještě početně navyšovaná⁴⁴, v ostatních městech mohla být alespoň *salva guardia*, ochranná stráž, sestávající z jednoho a více mužů (někdy mohla mít *salva guardia* ovšem i pouhou písemnou podobu, a to od vysokého důstojníka, který jejím vydáním městu zaručoval bezpečí před spojeneckými oddíly). Zvláště ve 20. letech 17. století byly do měst vojenské oddíly vkládány i jako prostředek násilné rekatolizace, ale na rozdíl od Čech či třeba též Horní Falce, se ve Slezsku takový postup uplatňoval mírněji s ohledem na proklamovanou ochranu slezských luteránů saským kurfiřtem, tehdejším císařským spojencem. Nepřátelští vojáci se do měst dostávali na různě dlouhou dobu, od několika hodin po vícero let, a to jako okupanti poté, co místní posádka kapitulovala, ať již bez boje či po boji, nebo když jim měšťané, po jejichž boku žádní vojáci na hradbách nestáli, otevřeli brány. V případě boje muselo město následně počítat s vypleněním a s nejhrubším násilím. Nepřátelští vojáci se do měst mohli dostat též jako zajatci, což ale většinou platilo pouze pro důstojníky, protože vojáci poražených oddílů byli standardně obratem začleňováni do vlastní armády. Jindy města posloužila vojskům jako „mustrplac“ či „samplpac“, tj. jako shromaždiště a místo vojenské přehlídky, případně spojené se zmustrováním, tj. s vyzbrojením a vystrojením vojáků⁴⁵. Eventuálně se města stávala rovněž místem exekuce provinilých vojáků (zbabělost, dezerce, loupeže, vraždy atd.), protože právě v nich stála popraviště a k dispozici byli kati a nástroje pro hrdelní soudnictví.

V Opolí byly od dvacátých let opakovaně císařské oddíly, které město stály sice značné částky, ale nevíme ani o případech konfliktů, ani o intenzitě a kvantitě těchto pobytů. V roce 1632 bylo město dobyto Arnimem a v saské moci zůstalo až do roku 1635, ačkoli se je císařský velitel Götz pokusil dvakrát osvobodit. V roce 1633 šlo jen o krátký neúspěšný atak, v roce 1634 již o skutečné obléhání s dělostřelbou, během něhož byla zničena řada domů, spáleno předměstí, zničeny okolní zahrady. Škody se měly vyšplhat na 131 000 tolarů. Po pražském míru Sasy nahradili císařští, kteří se tu pak střídali po dalších ca sedm let, než do Slezska

⁴⁴ Život za třicetileté války v takovém městě podrobně vylíčil T. Schönauer na příkladu bavorského Ingolstadtu (Schönauer, *Ingolstadt*).

⁴⁵ Archiwum Państwowe w Opolu (dále jen: APO), Akta miasta Głubczyc, č. 141, Městské škody v důsledku kontribucí a vojenských rekvizic, 1632–1636, pag. 33–40 – Psaní Hlubčických knížeti Jindřichu Václavovi Minsterberskému, knížeti olešnicko-bierutóvskému z 13 I 1635. Pokud jde o mustrování, loni u nich probíhalo mustrování gallovského pluku, který tu pobyl po 30 týdnů.

vtrhnul Torstensson. Opolí bylo dobyto šturmem, vypleněno, částečně vypáleno a nastala doba dlouhé švédské okupace, když ataky císařských zůstaly neúspěšné⁴⁶.

Oproti tomu město Hlubčice bylo poškozeno již za stavovského povstání, kdy patřilo k oporám Jana Jiřího Krnovského, a znovu během Mansfeldova a dánského vpádu do Slezska v letech 1626–1627. Od počátku 30. let 17. století Hlubčice ohrožovali coby švédští spojenci Sasové, kterým se město ještě ubránilo, od konce uvedených let se však v zemi se železnou pravidelností objevovali Švédové, do jejichž rukou Hlubčice koncem roku 1645 padly a zůstaly v nich ještě i dva roky po vestfálském míru. Během dob, kdy se tu právě nenacházel nepřítel, procházeli krajem takřka neustále císařští vojáci. Právě ve 30. letech pak jejich pobyty ve městě dosáhly svého vrcholu, když si tu jen během období 1632–1636 vyžádaly výdaje ve výši 53 491 tolarů z hlubčických zdrojů⁴⁷.

Do třetice příklad města Namysłowa. To bylo v době českého stavovského povstání ohroženo lisovčíky, po bělohorské bitvě pravidelně hostilo císařské vojsko a platilo vysoké kontribuce. Mansfeldský vpád se na osudu města nijak nepoděpsal, jinak už tomu ale bylo v případě sasko-švédských vojsk vrchního velitele Arnima, která je opanovala prakticky bez boje, snad zradou, počátkem října 1632. Sasové a Švédové se zde nicméně žádných fatálních excesů nedopustili a do Namysłowa vložili svou posádku, po jejímž boku o rok později místní vylepšovali a pak hájili své hradby proti císařským. Ty ale byly při boji poškozeny natolik, že měšťané nakonec utekli do svých domů a posádka na zámek, kde se ještě bránila skoro celý měsíc, než kapitulovala. Město bylo tentokrát vyrabováno a odsouzeno k odvedení vysoké kontribuce. Jenže uplynulo sotva pár měsíců a před Namysłowem byli opět Švédové. Císařská posádka kvůli tomu spálila dvanáct domů na krakovském předměstí, ale nakonec musela (3. června 1634) stejně kapitulovat. Po pražském míru se císařští do města ovšem už o rok později vrátili a pobyty jejich oddílů se tu pravidelně střídaly. To trvalo do konce června 1642, kdy se Namysłów bez boje poddal Torstenssonovi, který tu ale dlouho nezůstal. Císařské pak skutečně vystřídaly až oddíly jiného švédského generála, Wittenberga, v roce 1647. Kapitulaci nezabránilo ani to, že císařský velitel přikázal spálit domy na obou předměstích, včetně tamního kostela a kaple⁴⁸.

⁴⁶ Idzikowski, *Opole*, s. 125–129.

⁴⁷ Blíže viz Jan Kilián, *Město Hlubčice ve válečných letech 1632–1639*, „Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy“, 8 (2017), 2, s. 1–13.

⁴⁸ Goliński, Kościk, Kęsik, *Namysłów*, s. 146–151.

Uvedené případy mají hned několik společných jmenovatelů, na prvním místě časté průtahy a pobyty různých vojenských jednotek: slezských (falckých), polských, dánských a mansfeldských, saských, švédských a především císařských. Ty byly sice oficiálně „doma“, ale sympatie místních přesto nemusely zdaleka vždy stát na jejich straně. Tím spíše, že „nepřítel“ byl s větší částí měšťanů spřízněn konfesně a že v jeho řadách bojovalo nemálo exulantů z českých korunních zemí. Ostatně, po opanování Namysłowa se v něm císařští vojáci chovali hůře než předtím sasko-švédská armáda. Všechna města sčítala během války své škody, které utrpěla jak obec, tak jednotliví měšťané, částky šplhaly k desetitisícům, ba statisícům zlatých. Poškozeny byly obecní budovy, chrámy a další sakrální objekty, měšťanská obydlí, nejvíce pak ale předměstí. To nebyl jen případ Namysłowa a Opolí, jak jsme viděli, ale průkazně i Hlubčic⁴⁹, Klucborku⁵⁰ či Prudniku, kde na samém začátku července 1627 zapálili blíže neidentifikovaní vojáci jedno z předměstí tak nešťastně, že oheň pronikl i za hradby a způsobil městu jednu z nejhorších škod v jeho dějinách⁵¹. V ostatních případech nicméně vojáci předměstí likvidovali záměrně, aby se v nich nemohl usadit nepřítel – rovnány se zemí tu byly domy, chalupy, stodoly a další stavby, ale i sady a zahrady. Právě předměstí patřila po válce k těm nejpostiženějším lokalitám a jen pomalu se znovu obnovovala.

Pokud jde o ubytování a zaopatřování vojáků ve městech, i to mělo velmi podobné nebo přímo shodné rysy. Při „kvartýrování“ voják vstupoval do měšťanského příbytku, důstojníci do těch nejlepších domů městské honorace na náměstí, zatímco prostí vojáci se museli spokojit s jednodušším ubytováním v méně přepychových domech – v komorách či v podkroví, případně i ve stodolách, sýpkách apod. Nepřicházeli sem každopádně sami, součástí každého tehdejšího vojska byl trén, v němž se nacházely ženy a milenky vojáků, jejich děti, dále markytáni a jiné osoby, v případě důstojníků služebníci. Hlubčičtí si ve svém memoriálu z roku 1635 stěžovali, že vojáci s sebou mají nejen své ženy nebo milenky, někteří dokonce nikoli jen jednu, ale i více, stejně tak různou čeleď, děti, děvečky a pacholky, ale také koně, psy i jinou havěť⁵². A všechny bylo zapotřebí zaopatřit. V jakých

⁴⁹ Katarzyna Maier, *Dzieje Głubczyc do 1742*, Opole 2003, s. 156. Hlubčické předměstí zlikvidovali na podzim 1632 císařští vojáci.

⁵⁰ Bogdan Cimała, *Kluczbork: dzieje miasta*, Opole 1992, s. 53.

⁵¹ Jan Chrzyszcz, *Historie města Prudniku v Horním Slezsku*, Prudnik–Opole 2015, s. 145. (Citovaná kniha je reprintem staré německé publikace, jejíž originál jsem neměl k dispozici.)

⁵² APO, Akta miasta Głubczyc, č. 141, Městské škody v důsledku kontribucí a vojenských rekvizic, 1632–1636, pag. 23–32 – Memoriál Hlubčických z 13 I 1635.

počtech vstupovali vojáci do městských domácností na Opolsku, se z dochovaných pramenů nedovídáme, můžeme se jen dohadovat, že tomu asi nebylo jinak než v ostatních postižených středoevropských oblastech. Počty většinou nebyly vysoké⁵³ Při rekatolizaci města Prudniku v roce 1629 ovšem bylo do domu luterského pastora vloženo údajně šestnáct mužů a ke kaplanovi čtrnáct, a to včetně jejich manželek a dětí, kteří se tam měli dopouštět mnoha nepřístojností⁵⁴.

Na co měli tito muži od svého ubytovatele nárok? Podle opakovaně vydávaných směrnic lokálních vlád měli standardně dostávat denní porce, za něž ovšem měli dodavatelům platit (což se velmi často nedělo), v podobě jistého množství chleba, masa (většinou cca čtyři libry) a piva (kolem sedmi pint), jízdní měli nárok také na slámu a furáž, tj. krmivo, pro své koně. Ošizení neměli být ani o tzv. servicie, naturální přídávky (svíčky, dřevo, sůl), které byly často a rády převáděny na finanční ekvivalent. Jak nicméně většinou vypadala realita, se můžeme dočíst v již citované stížnosti Hlubčických. Podle blíže neuvedeného rozhodnutí neměla města vojákům dávat nic jiného než „*servicie de casa*“, ostatní měla dodávat vojákům země, tj. v jejich případě Krnovsko. Ony servicie ale nebyly přesně specifikovány – o to tedy také Hlubčičtí žádali, aby věděli, čeho všeho se jejich povinnost vlastně týká. Současně žádali i o instrukci, co přesně by mělo příslušet veliteli, ostatním důstojníkům a co prostým vojákům z městské posádky. Existovaly k tomu sice císařské příkazy, jenže s tím, co v nich bylo obsaženo, se žádní vojáci nespokojovali a vždy chtěli víc a lepší, a také se to snažili od hospodářů „*vypresovat*“. Kvůli tomu prý byli mnozí sousedé násilně vyháněni ze svých domů a chalup⁵⁵.

Všichni vojáci bez rozdílu se v první řadě sháněli po alkoholu. Ve slezských městech dnešního Opolska lze tuto realitu ilustrovat hned na několika případech. Měšťanům z Horního Hlohova (Głogówek) byly v roce 1624 z obecní pokladny uhrazeny výdaje, které měli na vojáky, a to mj. Heinrichovi Nolbertovi za víno 21 zlatých, Hansi Budzinovi za víno přes 31 zlatých, Adamu Hermanovi za víno 25 zlatých či Hansi Derneykhovi za víno přes 40 zlatých. Víno bylo mezi všemi výdaji na prvním místě. Při jiných příležitostech žádaný nápoj poskytovali místní i dalším vojákům, zvláště důstojníkům a poddůstojníkům, jako kapitánovi

⁵³ Německý historik R. Pröve si všímá toho, že vojáci byli do domů nejčastěji umístěni po dvou nebo po třech a mohli sdílet společné lůžko. Pröve, *Der Soldat*, s. 199. Někdy ale bylo vojáků mnohem více, nastávaly i naléhavé případy, kdy se jich v jednom domě těsnilo až několik desítek.

⁵⁴ Chrząszcz, *Historie města*, s. 149–150.

⁵⁵ APO, Akta miasta Głubczyc, č. 141, Městské škody v důsledku kontribucí a vojenských rekvizic, 1632–1636, pag. 23–32 – Memoriál Hlubčických z 13 I 1635.

jednoho pěšího praporece, který si přišel na víno v hodnotě pěti zlatých⁵⁶. V Hlubčicích dokázali pouzí dva rejtaři z císařského pluku vypít během krátké doby víno za 111 (!) tolarů⁵⁷. V ještě větším množství si vojáci žádali pivo, přece jen lidovější a levnější alkoholický nápoj. Namysłówští v letech 1633–1634 vojákům vydali 1200 achtlů⁵⁸ piva, a to do toho ještě nepočítali to, na co neměli potvrzení (kvitanice). Z července 1644 pochází ze stejného města konfirmace, že tu bylo v neidentifikovaném časovém období vydáno soldatesce při kvartýrování 1350,5 achtlů piva v celkové hodnotě 2700,5 zlatých florénů⁵⁹. Hlubčičtí si ve svém obsáhlém memoriálu z roku 1635 mimo jiné stěžovali na to, že i pivovarnictví je u nich v úpadku. Když už se prý pivo uvařilo, vypili ho většinou vojáci, navíc bylo málo dřeva a surovin na výrobu. Někteří právováreční měšťané, kteří měli „*na krku mnoho vojáků*“, se prý k várkám nedostali po několik let⁶⁰.

O celkových výdajích slezských měst na vojenské účely si můžeme udělat velmi dobrou představu i na Opolsku díky dochovaným knihám výdajů a dalším dokumentům. J. Maroń konstatuje na základě studia těchto zdrojů, že zatímco před válkou městské výdaje na vojenské účely většinou nepřekročily pět procent, za války už to bylo v průměru kolem jedné pětiny celkových výdajů a v nejexponovanějších letech dokonce kolem 40%. Jsou do toho ovšem zahrnuty rovněž výdaje na fortifikační práce, které někde mohly být hodně vysoké, jinde naopak spíše zanedbatelné. Břežským navíc nemalou částku z obecního eráru odčerpávalo financování vlastního stálého vojenského oddílu⁶¹. Kromě uvedeného zaopatření vojáků, včetně vína, a fortifikačních prací měla města další výdaje na vojenský personál (strážní apod.), na obstarání vojenského materiálu a zbraní, na vojenské transporty (děla, munice) a posly, v neposlední řadě pak ale i na tehdy zcela běžné dary („prezenty“) a tzv. „diskrece“ důstojníkům a poddůstojníkům, ať už finančního nebo materiálního rázu. Mohlo jít jen o pár tolarů, častěji však o stovky,

⁵⁶ APO, Akta miasta Głogówka, č. 40, Účty města Oberglogau, 1624, pag. 84–85 (výdaje uvedených měšťanů) a pag. 81 (kapitán).

⁵⁷ APO, Akta miasta Głubczyc, č. 141, Městské škody v důsledku kontribucí a vojenských rekvizic, 1632–1636, pag. 49–60.

⁵⁸ Jedná se o starou měrnou jednotku, u níž nelze stanovit přesný přepočít. V dané době se rovnala množství přibližně kolem 6 – 8 litrů.

⁵⁹ APO, Akta miasta Namysłowa, č. 2722, Zadlužení 1638–1709, pag. 15–16.

⁶⁰ APO, Akta miasta Głubczyc, č. 141, Městské škody v důsledku kontribucí a vojenských rekvizic, 1632–1636, pag. 23–32 – Memoriál Hlubčických z 13 I 1635.

⁶¹ Maroń, *Wojna*, s. 171–186.

výjimečně i o tisíce⁶². Mezi mimořádně vysoké, naštěstí pro města jen výjimečně výdaje patřilo výpalné („Brandschatzung“), tj. peníze, které obyvatelé museli složit za to, že byli ušetřeni vyplnění nepřitelem. Pro města na Opolsku jejich konkrétní výši neznáme, ale víme, že např. od Klučborka bylo Sasy v roce 1633 vyžadováno i za pomoci uvěznění zdejších radních, zatímco město se omlouvalo, že požadovaná částka je nad jeho možnosti⁶³.

Podívejme se podrobněji na situaci v Břehu na samém počátku válečného dění, v letech 1619–1620. V roce 1619 ve městě ležel praporec knechtů, než byl poslán do Čech. Tito muži měli na starost ochranu města, když pak ale odešli, museli se do městských bran opět vložit jiní vojáci. Vzhledem k tomu, že v každé bráně byl jen jeden voják, šlo ovšem o výdaje minimální, až do konce června 1620 jen o málo přes 59 tolarů. Upravovala se též Opolská brána, což stálo přes 245 tolarů, v dubnu 1620 bylo objednáno 242 mušket, každá po zhruba dvou a půl tolařech. Výdaje na obranu a válečné záležitosti od léta 1619 do léta 1620 činily cca 287 tolarů. V srpnu 1619 byla koupěna jedna zbroj za devět tolarů a polní buben ve Vratislavi za tolarů jedenáct; podobný se přitom pořídil od nějakého cizího vojáka hned v září za pouhých třicet krejcarů a v říjnu od cizího bubeníka za něco více než dva tolaře. U místního ševce se objednaly boty pro čtveřici branců, pořizovaly se též oděvy či ostruhy, koupilo se osm pušek, celkem za 26 tolarů a 24 krejcarů, levně jedna pistole a několik bandalírů. Nejvyšší výdaje byly na 36 mužů, jejichž mustrování proběhlo v Grodkově, každý obdržel jeden zlatý. V první polovině roku byly výdaje takřka zanedbatelné – za boty pro jednoho vojáka, za plátno na oděv, na pivo pro nové rekruty. Vyšší výdaj přišel až na jaře s dubnovou výplatou branců, kteří byli na mustrování v Grodkově. Byli mezi nimi i dva polní trubači, jeden bubeník a jeden felčar, jinak asi převážně mušketyři a snad také deset pikenýrů. Zaplatilo se ale i dalším šesti osobám, které měly svou vlastní mušketu: ti dostali víc, každý po třech tolařech (ostatní jen po jednom). Zajímavé je, že tři z těchto šesti byli soukeníci, jeden sládek, u dvou povolání

⁶² Jerzy Maroń uvádí jako rekordní případ, kdy v roce 1633 Svidnice takto vyplatila 10 000 tolarů císařskému generálovi Kristiánu Ilovovi. – Maroń, *Wojna*, s. 211. Jako příklad materiálního daru viz ibidem, s. 212 – město Javor darovalo císařskému generálovi M. M. Golčovi koně v hodnotě více než 23 tolarů; dále APO, Akta miasta Głogówka, č. 40, pag. 80, Darování telete kapitánu Herbersteinovi, květen 1624; Chrząszcz, *Historie města*, s. 149 – V roce 1629 Prudničtí darovali císařskému plukovníkovi Donínovi dva koně.

⁶³ APO, Akta miasta Klučborka, č. 1598, Dopis olešnicko-bierutówského knížete Jindřicha Václava Minsterberského vévodovi Františku Albrechtovi Sasko-Lauenburskému ohledně zajatého purkmistra a radních z Klučborka, Bierutów, 5 IX 1633, (koncept).

nebylo uvedeno. Během května a června měl Břeh na vojenské účely výdaje jen menší (další boty, opravy zbroje), ale také dva větší, jeden za lunty (cca osm tolarů) a hlavně druhý za 39liberní dělo, které bylo předáno hejtmanovi Janu Kašparovi z Randaw a mělo hodnotu bezmála jednoho sta tolarů⁶⁴. Další dochované břežské knihy dosvědčují během následujících let rapidní nárůst výdajů na vojenské účely.⁶⁵ V exponovaných letech 1626/1627 šlo dokonce o více než čtyřicet procent obecního rozpočtu, jinak ale většinou o 10–20%⁶⁶.

Že města mohla hospodařit s finančním přebytkem, a to s velmi značným, i během války, dokazuje Horní Hlohov, v jehož archiváliích se dochoval soupis městských příjmů a výdajů za rok 1624. V tomto roce padlo hodně peněz na stavební práce a na plat tesařům (přes sto zlatých), či na pohoštění vínem při různých příležitostech, mj. i kapitánovi pěšího oddílu, když zde pobýval, a to v hodnotě pěti zlatých. Mimořádné výdaje dosáhly 586 zlatých. Dvěma osobám, u nichž loňského roku pobývali vojáci a měli na ně výlohy, bylo vyplaceno třináct zlatých; 3 zlaté a 27 krejcarů dostal měšťan, u něhož pobyl kvartýrmistr těšínského vévodského čeledí; 12 zlatých obdrželi městští vyslanci, kteří byli ve Vratislavi v kanceláři kvůli vojákům ubytovaným v Horním Hlohově. Menší částka padla i na dřevo, které bylo dáno nějakým lidem od vojska. V dubnu bylo vyplaceno dohromady devět krejcarů dvěma mušketýrům, městským poddaným, kteří doprovázeli vůz jednoho fenricha až do dalšího města. Jedním zlatým a pár krejcarů by oceněn místní obyvatel za to, že společně s kvartýrovanými vojáky střežil bránu. Při abdaňkování (rozpuštění) vojenského oddílu navíc město koupilo od vojáků část jejich výstroje – přes tři zlaté dalo za tři bubny a bezmála tři desítky zlatých za pět zbrojí, tři piky a pět mušket i s bandalíry. Jeden cizí voják byl někdy poté uctěn devíti krejcarů a město též zaplatilo útraty při opakovaných pobytech komisařů, kteří měli na starosti kvartýrování, celkem šlo o více než 36 zlatých. Komisařům, kteří abdaňkovali ony vojáky, uhradili i výlohy ve výši 20,5 zlatých. V květnu sledovaného roku bylo darováno kapitánovi Herbersteinovi tele v hodnotě více než tři zlatých, v červnu byly přikoupeny další čtyři zbroje za celkem šest zlatých. Koncem července město vyplatilo třináct vojáků, kteří po více než týden strážili

⁶⁴ APO, Akta miasta Brzegu, č. 2.6/634, Kniha příjmů a výdajů za roky 1618–1621, pag. 707–730.

⁶⁵ Srovnej: Jan Kwak, *Finanse miasta Brzegu w latach wojny trzydziestoletniej*, Disertační práce, Opole 1969, ale třeba i pro těsně poválečné období Barbara Golonka, *Finanse miasta Brzegu w ostatnim ćwierćwieczu panowania Piastów (1649–1675)*, Opole 1980.

⁶⁶ Maroń, *Wojna*, s. 199.

městské brány kvůli vpádu Poláků: celkem ca 35 zlatých. Koncem roku zde vojáci leželi na stráž opět a město stáli přes jedenáct zlatých. Během této doby byly rovněž proplaceny poměrně vysoké částky zdejšími měšťanům za jejich výdaje na vojáky (nejčastěji za víno), nejvíce lékárníkovi Wenzelovi Ottigkovi, a to přes 57 zlatých. Přesto celkové výdaje města v roce 1624 činily jen 1903 zlatých, zatímco příjem byl 8212 zlatých⁶⁷. V roce 1630 hospodařilo s přebytkem rovněž Opolí⁶⁸.

Díky tomu si města i během války vytvářela rezervy, z nichž mohla platit ony obrovské částky, jak je známe z mnoha středoevropských měst, Slezsko a Opolsko nevyjímaje. Kupříkladu Vratislav měla v roce 1632 vydat na císařské pluky J. Paradisa a A. Trčky z Lípy přes 100.000 tolarů, zatímco Svídnice o rok později vydala 95 659 tolarů⁶⁹. V Opolí se výdaje v době Mansfeldova vpádu roku 1627 vyšplhaly na 39 000 tolarů a na kvartýrování císařských vojsk 10 000 tolarů, o dva roky později stál město osmnáctidenní pobyt dvou lichtenštejnských kompanií 3826 tolarů⁷⁰. Prudničtí si na podzim 1638 stěžovali na generála Truchsesse, který k nim se svými muži dorazil v roce 1636 a město se o ně muselo starat po pět měsíců, což je prý stálo 16 000 zlatých a upadnutí do dluhů⁷¹. Podobně na tom tehdy byly i Hlubčice, které ve vojensky nejvytíženějších letech 1632–1636 vydaly z městské pokladny na vojáky celkem 53.491 tolarů⁷².

Jen velmi málo dokážeme říci o vzájemné spolupráci mezi vojáky a obyvateli měst na Opolsku. Na rozdíl od jiných zkoumaných středoevropských měst se mi zde nepodařilo zachytit konkrétní případy usazování se vojáků či bývalých vojáků po válce či ještě během ní⁷³ ve městech, ani žádné doklady k jejich nejtěsnějšímu, příbuzenskému sblížení skrze sňatek nebo kmotrovství (i měšťanské dívky se přitom s oblibou za vojáky provdávaly a přední měšťané nezřídka jako

⁶⁷ APO, Akta miasta Głogówka, č. 40, Účty města Oberglogau, 1624.

⁶⁸ Na začátku roku 1630 zbývalo v městské pokladně cca 1792 zlatých a během uvedeného roku činil příjem 5924 zlatých, zatímco výdaje byly jen 3113 zlatých. APO, Akta miasta Opola, č. 138, N-7808, Particular Register vor das 1630 Jahr.

⁶⁹ Oba údaje viz Maroň, *Wojna*, s. 192 a 196.

⁷⁰ Idzikowski, *Opole*, s. 125–126.

⁷¹ Chrząszcz, *Historie města*, s. 158.

⁷² Maroň, *Wojna*, s. 203. Srovnej: Maier, *Dzieje Głubczyc*, s. 157.

⁷³ Takovým příkladem by snad mohl být kaprál Adam Möller, jehož pozůstalost, patrně z roku 1634, byla zapsána do městských knih v Břehu. Nelze ovšem rozhodnout, zda tu Möller už nějaký čas žil, nebo zemřel při svém služebním vojenském pobytu. O existenci zápisu totiž víme pouze z dochovaného rejstříku, samotný zápis chybí (byl na jedné z vyříznutých stran). APO, Akta miasta Brzegu, č. 2.3/543, Testamenty 1634–1637.

kmotry svých dětí oslovovali ve městě právě pobývajícím důstojníky), ale dokonce, což je velmi překvapivé, ani žádné případy vzájemného obchodování. Nakupování/překupování zboží od vojáků, většinou uloupeného nebo ukradeného, přitom patřilo ve městech za třicetileté války ke zcela běžným jevům, ačkoli šlo spíše o obchod černý, který městské rady i vládní orgány zakazovaly. Jenže vojáci většinou nabízeli lákavý artikl za velmi nízké ceny, koně, hospodářská zvířata, řemeslnické propriety i předměty denní potřeby, někdy nabízeli na prodej i své servicie (dřevo, svíčky) aj., takže zájem mezi měšťany byl a stál jim i za riziko. Překupníkům totiž hrozila nejen finanční pokuta a vrácení koupeného zboží původnímu majiteli bez náhrady, ale někde dokonce i trest nejvyšší. Legální trh mezi městem a vojáky proběhl kupříkladu v Horním Hlohově, kde v roce 1624 radní od „abdaňkovaných“ žoldněřů nakoupili část jejich výzbroje a výstroje (viz výše)⁷⁴. Spíše nucená spolupráce probíhala ze strany měst směrem k vojákům, resp. jejich velitelům, při fortifikačních pracích. Ačkoli obranyschopnost města byla v zájmu jeho obyvatel, ti se k této činnosti většinou příliš neměli. Což platilo, s postupujícími válečnými roky čím dál více, rovněž pro společný boj proti útočníkům.

Mezi obyvateli měst se našlo i nemálo těch, kdo se do vojska nechali naverbovat. Můžeme se jen dohadovat, jaké byly jejich motivy – snad dobrodružný život, cestování, vyhlídka na zbohatnutí? Někteří si tak ovšem chtěli jen pomoci z nepříjemné situace (vězení, útěk před věřiteli). Hans Weber z Vratislavi byl raněn při některé z akcí hned na počátku třicetileté války a ošetřován v Břehu⁷⁵; několik Břežských se v první polovině roku 1620 stalo branci při mustrování v Grodkově, mj. tři soukeníci a jeden sládek⁷⁶. Šestnáctiletý Stephan Kestner z Břehu se v roce 1622 při „tumultu“ v Lehnici dostal k dobývání několika měšťanských domů, přičemž byl zraněn a také uvězněn. Ve vězení pak hned té noci na následky svého zranění zemřel⁷⁷. Obecně platilo, že k vojsku se dobrovolně dávali spíše svobodní příslušníci nižších vrstev, ačkoli ani toto tvrzení nelze aplikovat bezvýhradně. Jiní byli vybráni nedobrovolně. A samozřejmě, nechyběly pak ani případy dezercí⁷⁸.

⁷⁴ APO, Akta miasta Głogówka, č. 40, Účty města Oberglogau, 1624, pag. 89.

⁷⁵ APO, Akta miasta Brzegu, č. 2.3/542, Soudní kniha, 1621–1625, pag. 49–51 (21 VI 1621).

⁷⁶ APO, Akta miasta Brzegu, č. 2.6/635, Kniha příjmů a výdajů, 1619–1620, pag. 721–730.

⁷⁷ APO, Akta miasta Brzegu, č. 8.1/2301, Supliky ohledně pohřbů, 1622–1646, pag. 5–7 – Tobias Kestner knížeti Janu Kristiánovi Lehnicko-Břežskému, 8 XI 1622. Žádal o bratrův počestný pohřeb na hřbitově vedle jiných křesťanů (patrně mu ho tedy chtěli odepřít).

⁷⁸ Srovnej: *Armeen und ihre Deserteure. Vernachlässigte Kapitel einer Militärgeschichte der Neuzeit*, Hrsg. Ulrich Bröckling, Michael Sikora, Göttingen 1998.

Podobně docházelo ke kolaboraci nebo přímo ke vstupu do nepřátelského vojska, což u luteránských měst Opolska jistě nebylo nijak výjimečné, zvláště v dobách, kdy se tu objevovali Dánové, Sasové a Švédové. V Prudniku bylo v roce 1628 vyšetřováno a následně potrestáno osm místních měšťanů za to, že se při Mansfeldově vpádu přidali k nepříteli⁷⁹. Podobně se provinil i krnovský Georg Bernhard, dlužník města Hlubčic, ale své „chyby“ prý litoval a dostal od císaře Ferdinanda II. pardon⁸⁰.

3. Násilí, konflikty, nemoci

Pozoruhodnou záležitostí z města Břehu jsou inventární soupisy měšťanských domácností pořizovaných společně s poslední vůlí, které ukazují na nemalý počet zbraní v těchto domácnostech. Jistě, někde tu mohly být jen na ozdobu, jinde pro případné vyzbrojení pacholků, častěji by ale mohly být dokladem toho, že jejich držitel, měšťan, s nimi uměl i zacházet a vojenské řemeslo mu nebylo úplně cizí. Hans Dirschke, měšťan a švec, jehož poslední vůle byla zveřejněna na podzim 1621, vlastnil jednu zbroj, dlouhé kopí, mušketu a poboční zbraň, patrně kord. Daniel Sommerfeld, který zesnul v přibližně stejnou dobu, vlastnil takřka celý zbrojní arzenál: jedno brnění, dlouhé kopí, k tomu snad i přilbu a pistoli, dvě muškety se zámky a dvě vidlice (tj. furkety), jeden bandalír, vedle toho i několik dalších střelných zbraní, mj. dvě arkebuzy, z toho jednu krátkou. Taktéž v roce 1621 sepsaný inventář uvádí u Caspara Granze útočnou přilbu („sturmhaube“), dlouhou pušku, korduláč, dlouhé kopí a halapartnu. Na začátku roku 1622 zachytil inventář Johana Brunnera, zesnulého březského mědikovce, mušketu včetně veškerého příslušenství, halapartnu, rapír, kord, a dokonce i bojové kladivo. Pekař George Schönfelder měl aspoň pušku a krátký čakan, Peter Schreiber vlastnil (1622) mušketu bez zámku, zato s furketou, dvě prachovnice, rapír a pozlacenou dýku, Andreas Kriniss pak jednu zbroj, dlouhé kopí, pušku, mušketu s veškerým příslušenstvím, halapartnu, krátký meč, šavli a kord. Nějaká ta výzbroj podle všeho nechyběla žádnému

⁷⁹ Chrząszcz, *Historie města*, s. 146.

⁸⁰ APO, Akta miasta Glubczyc, č. 137, Věřitelé a dluhy města, 1639–1756, pag. 3–6 – Georg Bernhardt Octavianovi Segerovi ze Segenbergu, císařskému komornímu radovi ve Slezsku a vrchnímu regentovi komorních panství tamtéž, 12 X 1639. V roce 1621 si Bernhardt půjčil u Hlubčických 1000 tolarů, za mansfeldského vpádu se ale přidal k nepříteli (udělal prý chybu, stejně jako mnozí další) a podle rozhodnutí císařských exekučních komisařů z roku 1630 měl tyto peníze odevzdat. Hrozilo se mu i vojenskou exekucí. Kvůli své nouzi a nutnosti živit několik dětí žádal o odklad platby.

měšťanovi. Zbraně se ostatně našly i v inventářích po zesnulých měšťankách, je ovšem jasné, že ty je měly doma po svých mužích – jako zámožná Anna Neusslerin, která vlastnila mušketu, kord, partyzánu, dvě halapartny, dvě dlouhá kopí a jednu zbroj⁸¹. To vše bylo zaznamenáno v prvních válečných letech, během let dalších zbraní v městských domácnostech ubývalo, mj. v důsledku odzbrojování měst vládou (např. při rekatolizaci, kdy panovaly obavy z možného ozbrojeného odporu) a odebírání zbraní měšťanům vojáky za účelem doplnění vlastního arsenálu, přesto nezmizely docela. Když se v Břehu v roce 1634 sepisovala pozůstalost pekaře Georga Baumgartnera, našly se v ní dvě muškety, puška, dva bandalíry, prachovnice i nějaká chladná poboční zbraň. A podobně George Zender, knížecí polesní písař, měl ve stejném roce ve své pozůstalosti brnění, píku, mušketu i kord⁸².

Zbraně byly prostředkem násilí a násilí patřilo a patří k doprovodným jevům každého válečného konfliktu. Za třicetileté války bychom ve střední Evropě stěží našli město, které se s ním tehdy nesetkalo. Nejhoršího násilí se od soldatesky městu dostalo ve chvíli, kdy bylo po odporu dobyt. Podle platného válečného práva měl tehdy voják legitimní nárok na svou kořist v podobě prakticky jakýchkoli movitých předmětů, jichž se mu zachtělo a které dokázal získat⁸³. Většinou ale s výjimkou toho nejlepšího, co ve městě bylo k dispozici, to si totiž vyhrazovali sami velitelé. Opolí bylo dobyt za sasko-švédského vpádu Arnimem, přičemž zdejší dominikánská kronika tvrdí, že dobyvatelé po opanování města ukrutně zacházeli s mnichy. Zbili je, vláčeli přes bláto a vyhnali je z města, stejně tak františkány; kláštery a oltáře měly být zničeny, hroby vyloupeny. O nic lépe si roku 1642 nevedli ani Švédové pod Torstenssonem, kteří Opolí (jež tehdy údajně zanedbalo svou obranu) dobyli „šturmem“, město vyplenili a částečně vypálili⁸⁴. Vztah Švédů ke katolickým církevním řádům ostatně potvrzuje i informace z Hlubčic, kde si měli po obsazení města udělat z tamního františkánského kostela stáje pro své koně⁸⁵. Opakovaně byl vypleněn Klučbork, jeho předměstí zničena, obyvatelé oloupeni, obětí se stal i městský archiv⁸⁶. Nejinak i Byczyna, kterou hned dvakrát obsadili Lisovčici (1621 a 1622), v roce 1627 Mansfeld a Dánové, roku 1633

⁸¹ APO, Akta miasta Brzegu, č. 2.3/542, Soudní kniha, 1621–1625, pag. 232.

⁸² APO, Akta miasta Brzegu, č. 2.3/543, Testamenty 1634–1637, pag. 163 a 168.

⁸³ Vgl. Ralf Pröve, *Violentia und Potestas. Perzeptionsprobleme von Gewalt in Söldnertagebücher des 17. Jahrhunderts*, [in:] *Ein Schauplatz herber Angst. Wahrnehmung und Darstellung von Gewalt im 17. Jahrhundert*, Hrsg. Markus Meumann, Dirk Niefanger, Göttingen 1997, s. 4–42.

⁸⁴ Idzikowski, *Opole*, s. 127–128.

⁸⁵ Maler, *Dzieje Głubczyc*, s. 159.

⁸⁶ Cimała, *Kluczbork*, s. 53–54.

Sasové a 1646 Švédové⁸⁷. Namysłów byl v říjnu 1632 dobyt švédským oddílem zřejmě díky zradě a ozbrojení měšťané se marně pokoušeli útočníky zadržet – mohli pak mluvit o štěstí, že nebyli povražďeni, ačkoli fyzickému ztýrání neunikli⁸⁸. Niemodlin dopadl nejhůře roku 1643, kdy ho švédská vojska zcela vyplundrovala a vypálila⁸⁹. Na biskupskou Nisu v roce 1620 zaútočil Jan Jiří Krnovský, který ji zničil a uložil městu obrovské kontribuce ve výši 90.000 tolarů, což je přivedlo k bankrotu. Roku 1632 Nisu vyplundrovali Sasové a Švédové, roku 1642 ji druzí uvedení při snaze vynutit si výpalné málem zničili záměrně založeným požárem⁹⁰.

Pokud se však měšťanům podařilo dobyvatele přesvědčit, že se na obraně města po boku posádky nepodíleli, mohli nejhorším excesům uniknout za cenu složení výpalného. Zato z několika jiných míst víme o mučení obyvatel, jímž si proslulost získali zvláště Švédové, používající tzv. švédský trunk (močůvku) nalévaný obětím násilím do úst, či provazy silně obepínající hlavu, až postiženým tryskala krev z nosu a uší. V Hlubčicích nechal na podzim 1645 při snaze získat od města vysokou kontribuci švédský generál Königsmarck posadit před zdejší radnicí kupce Adama Pusche na dřevěného osla s velmi ostrým hřbetem na celých sedm hodin. Mimochodem, kromě toho, že v Hlubčicích na Švédy i po válce zůstala památka v podobě dělové kouli na věži farního kostela, měla tu až do 20. století kolovat písnička, která neblahý švédský pobyt připomínala⁹¹.

Běžnou součástí nepřátelské strategie při snaze domoci se peněz se staly únosy městských obyvatel a požadování výkupného za jejich propuštění. Oblíbený terč pak představovali zvláště radní a duchovní, což lze opět ilustrovat na příkladu z Hlubčic. V roce 1642 odsud Švédové s sebou vzali tři měšťany včetně purkmistra Konrada Erba z Ehrenbergu, když místo požadovaných 9000 dostali jen 6000 tolarů. Purkmistrovi se sice podařilo vyprosit si propuštění, zbylí dva muži ale zajatci zůstali a putovali do Frankfurtu nad Odrou, kde měli čekat na vyplacení zbylých peněz Švédům. Jeden z nich během zajetí zemřel a druhému se nakonec podařilo po devětatřiceti týdnech zajetí uprchnout⁹². Na saského velitele Františka Albrechta Sasko-Lauenburského se v roce 1633 obracel olešnicko-bierutóvský kníže

⁸⁷ *Byczyny przeszłość i dzień dzisiejszy*, red. Jan Meissner, Opole 1988, s. 40–41.

⁸⁸ Goliński, Kościk, Kęsik, *Namysłów*, s. 147.

⁸⁹ Janina Domska, *Niemodlin. Monografia miasta i gminy*, Opole 2012, s. 20.

⁹⁰ Marek Sikorski, *Nysa w kręgu zabytków i historii*, Krapkowice 2010, s. 13–15.

⁹¹ Maler, *Dzieje Głubczyc*, s. 158–159.

⁹² *Ibidem*, s. 157–158.

s prosbou o propuštění zajatého purkmistra a radních z Klučborku. Při opakované žádosti uváděl, že nejen že mu nebylo vyhověno, ale naopak žalář byl uvězněným ještě zostřen, aby od nich bylo získáno výpalné. Ovšem to nebylo jejich „*chudé městečko*“ schopné dát dohromady, tím spíš, že předtím bylo vypleněno císařskými vojáky. Kníže prosil vévodu znovu, aby se slitoval a uvedené osoby propustil domů bez výpalného⁹³. Zda uspěl, nám není známo.

Součástí vojenského násilí bylo i násilí vůči ženám, o němž prameny sice nemlčí, ale z pochopitelných důvodů málokdy přinášejí bližší informace. V dobytém městě se ženy a dívky (jeptišky a děti nevyjímaje) mohly znásilnění vyhnout stěží, rozdivočelá soldateska s primitivními sexuálními potřebami si nemusela brát servítky. Znásilnění patřila zcela ke koloritu třicetileté války. Byla to zároveň i jedna z forem potupení protivníka⁹⁴. Ze sledovaných měst na Opolsku nicméně žádný konkrétní případ uvést nedokážeme.

Násilí, a někdy i znásilnění, se vůči obyvatelstvu dopouštěla rovněž vlastní vojska, i když snad v menší a méně drastické míře (což ale také neplatí vždy a všude). Za těžká provinění (vraždy, zmrzačení, loupeže, znásilnění) totiž mohli vojáci tvrdě zaplatit – i vlastním životem na popravišti. Naopak, méně závažné případy, při nichž docházelo k užití násilí a zbraní, byly opět takřka na denním pořádku. Probíhaly uvnitř měšťanských domů i na ulicích. Jednoho červencového pondělí neznámého roku, snad někdy na konci třicetileté války, možná už krátce po ní, se tak vracela zhruba stovka březských sousedů z rybího trhu do svých domů ve městě, ale když byli na padacím mostě u Opolské fortny, zahradil jim cestu ozbrojený svobodník coby velitel hlídky. Lidé jej prosili o vpuštění, ale marně, dostalo se jim jen tvrdých slov. Svobodník argumentoval, že již měl zaznít zvon (tzv. Schlüssglocke), po němž se uzavíraly brány. Z měšťanů si přitom nejagilněji vedl Simon Stepken, který poukazoval na to, že jiná brána také ještě není uzavřená, takže vojáka nikdo nebude moci vinit z nějaké nedbalosti, když se oni dostanou zpátky do města. Svobodník mu prý ale zasadil několik ran obuškem, poté mu přiložil na hruď halapartnu a nechal jej hlídkou, která byla na Opolské fortně, svévolně odvést k hlavní strážci, kde byl vzat do arestu. Celý houf lidí, kteří to asi pozorovali

⁹³ APO, Akta miasta Kluczborcka, č. 1598, Dopis olešnicko-bierutówského knížete Jindřicha Václava Minsterberského vévodovi Františku Albrechtovi Sasko-Lauenburskému ohledně zajatého purkmistra a radních, z Klučborku, 5 IX 1633 (koncept).

⁹⁴ K tomu blíže Karin Jansson, *Soldaten und Vergewaltigung im Schweden des 17. Jahrhunderts*, [in:] *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe*, Hrsg. Hans Medick, Benigna von Krusenstjern, Göttingen 1999, s. 195–225.

z města, se pak shromáždil na rynku a ústy Caspara Runtzkena a Martina Rättiga si stěžoval u nejvyššího strážmistra, tehdy patrně nejvyšší šarže ve městě. Ten následně nechal uvězněného (a i další uvězněné) propustit a fortnu otevřít, načež měšťanům sdělil, že se za ním mají stavit druhý den, že se záležitost dořeší. Dostavili se, ale nejvyšší strážmistr odmítl jakkoli onoho vojáka potrestat, ačkoli podle nich došlo mj. k urážce Stepkena i k násilí na obyvatelích („violenz“). Důstojník měl dokonce doslovně říci: „*Er hette der Gefreyte gar Recht gethan, und es wäre also Soldaten manier*“, čímž počínání svého podřízeného vlastně schválil⁹⁵.

Někdy bylo jen šťastnou náhodou, že k násilí nedošlo. To, když se voják opil a sahal ke zbrani. Jako ve Svidnici na počátku roku 1629, kde se voják Melchior Huschke, patrně původem z Otmuchowa, šel před mustrunkem posilnit do vinného sklípku. Tam alkoholovému opojení zcela podlehl, začal vytahovat svůj kord, přičemž si neustále (jak ve sklípku, tak na veřejnosti mimo něj) provokativně prozpěvoval slova „*Fridericus, Fridericus ist unser König, Ferdinand, Ferd ist uns zu wenig*“ a „*Ferdinanden hette auch ein Auge zu wenig*“, což slyšelo mnoho lidí ve sklípku i měšťané svidničtí⁹⁶.

V neposlední řadě se vojáci ve městech násilí dopouštěli i vůči sobě navzájem⁹⁷ – což není nijak překvapivé, uvědomíme-li si, z kolika národností i osob různých konfesí se tehdejší armády skládaly. Koncem roku 1624 spáchal voják saského původu Valten Eckhert vraždu v Paczkówě, když násilně připravil o život Johanna Billicha, rovněž vojáka. Ten nezemřel hned, těžkému zranění podlehl až po nějaké době. Paczkówští, kteří o tom informovali nadřízené úřady a dodali příslušná svědectví, Eckherta obratem uvěznili, zanedlouho jej však zase propustili. Musel ovšem složit kauci a měl očekávat náležitý trest od vyšších instancí⁹⁸. Eckhert

⁹⁵ APO, Akta miasta Brzegu, č. 18.1/6299, Ekscesy, 1599–1729, pag. 7–10 – Nedatovaný list trojice měšťanů (Simon Stepken, Caspar Runtzken a Martin Rättig) brežskému zemskému hejtmánovi a knížecím vládním radům, nedatováno. Pisatelé adresáty žádají o spravedlnost, aby nepotrestání činu nevedlo k následování takového chování, prosili je, aby byl nejvyšší strážmistr vyzván v tomto směru ke spolupráci.

⁹⁶ APO, Akta miasta Otmuchowa, č. 17, Výpověď profouse Bartela Hebicha z Zebrachu a Georga Schneidera z Braunu, profouse lajtnanta, z císařského dragounského pluku, 5 I 1629. K události došlo v lednu uvedeného roku.

⁹⁷ A podobně užívali násilí i měšťané vůči měšťanům. V Byczyně patrně roku 1625 bratři Sebastian a Siegmund Freyerové při bitce, v níž nechyběly zbraně, těžce zranili Paula Mrosigka, který za několik dní skončil. APO, Akta miasta Byczyny, č. 58, Civilstreitsachen, 1551–1686, pag. 17–28 – Rozhodnutí knížete Jana Kristiána Lehnicko-Břežského z 23 V 1625 ohledně bitky, která proběhla v Byczyně.

⁹⁸ APO, Akta miasta Paczkowa, č. 61, Nisská vláda Paczkówským, Nisa, 26 XII 1624.

večerní bitku, při níž k usmrcení došlo, ve vlastním listě krajskému hejtmanovi vylíčil jako svou obranu poté, co jej Billich údajně beze vší příčiny napadl⁹⁹.

Velitelé i prostí vojáci se za účelem dosažení svých cílů velmi rádi uchylovali k výhrůžkám. A ty záhy nikdo nebral na lehkou váhu. S výhrůžkami byly vymáhány především výpalné a kontribuce (případně i servicie a diskrece), kterým se nevyhnulo žádné město. Následovat po nich mohla vojenská exekuce¹⁰⁰, nebo i něco horšího. V Nise v roce 1642 vznesli švédští vojáci požadavek na obrovskou kontribuci ve výši 39 000 tolarů. Obyvatelé nebyli schopni složit takovou částku v hotovosti, a tak padlo jejich poslední zlato, včetně pokladů z městských chrámů. Téhož roku Švédové sice městu slíbili, že je zanechají v pokoji, ale požadovali zničení městských fortifikací a nejen, že městu pohrozili, rovnou i podpálili jeho hradební věže. Oheň se ale rozšířil na celé město a nebýt silného deště, který plameny uhasil, mohlo v Nise dojít ke katastrofě obrovských rozměrů¹⁰¹.

Bezpečno samozřejmě nebylo ani na silnicích, která jednotlivá města propojovala. I tady se měšťané setkávali s vojenským násilím – s vraždami a loupežemi. Asi někdy na jaře 1627 císařští vojáci okradli na Moravě šafáře prudnického radního Jakuba Treptowa, kterého tento poslal se šesti koňmi do Šoproně pro víno¹⁰². Již o rok dříve dával Hlubčickým na vědomí kníže Karel z Lichtenštejna, že bude zapotřebí učinit jistá opatření nejen kvůli nebezpečí nepřátelského vpádu do země, ale i kvůli mnoha císařským oddílům, které se po zemi pohybují sem a tam a páchají mnoho nepravostí¹⁰³.

Společně s násilím představovaly hlavní zdroj konfliktů mezi civilním a vojenským prostředím vojáky páchané krádeže, které byly v době třicetileté války rovněž na denním pořádku. Nejčastěji a s největší oblibou vojáci připravovali své oběti o koně, jednu z nejcennějších movitostí venkovských i městských

⁹⁹ *Ibidem*, č. 77, Suplika Valtena Eckherta, t. č. vězněného v Paczkówě, Maxmiliánovi Strachwitzovi, krajskému hejtmanovi vratislavského biskupství (biskupem byl tehdy Karel Habsburský), nedatováno (došlo nebo bylo odesláno 23 XI 1622).

¹⁰⁰ Srovnej: APO, Akta miasta Głubczyc, č. 141, Městské škody v důsledku kontribucí a vojenských rekvizic, 1632–1636, pag. 49–60. 4 VIII 1633 nechal císařský plukovník Manteufel skrze svou posádku provést ve městě vojenskou exekuci (což se ostatně stalo už předtím, 1 ledna) u radních osob kvůli penězům, které nedostal. Exekuce pak Hlubčické vyšla na 1061 tolarů, a to se do toho ještě nepočítaly škody na polních plodinách, na dobytku a jiné, protože město bylo na několik dní neprodyšně uzavřeno.

¹⁰¹ Sikorski, *Nysa w kręgu*, s. 15.

¹⁰² Chrząszcz, *Historie města*, s. 145.

¹⁰³ APO, Akta miasta Głubczyc, č. 58, Karel z Lichtenštejna Hlubčickým, Moravská Třebová, 12 I 1626.

domácností, navíc snadno zpeněžitelnou¹⁰⁴. To potvrzují i slova Hlubčických, když ve svém memoriálu z roku 1635 psali, že se běžnými záležitostmi staly zlodějství a loupeže, obzvláště pak odebrání koní, a to tak, že se dějí denně jako nějaké „čestné jednání beze všeho uzardění“. Věděli přitom, že se to nedělo pouze u nich, ale i jinde. V jejich regionu si podle nich nemohl být nikdo ničím jist¹⁰⁵. Neméně často kradli vojáci i hovězí dobytek a jiné domácí zvířectvo (prasata, kozy, drůbež atd.), obilí a pochopitelně i alkohol. Velmi rádi se zmocňovali ryb, i pokud je to mělo stát námahu s prokopáním rybníčních hrází. Kradlo se ale v podstatě všechno, co se ukrást dalo, resp. co se dalo zpeněžit, kusy železa počínaje a třeba i pivovarskou pávní nebo koželužským kotlem konče. Na seznamu ukradeného byly peníze a šperky¹⁰⁶, části ošacení, předměty každodenní potřeby i pomůcky k výkonu řemesla. Vojenské krádeže se přitom nemusely odehrávat jen za tmy, v postranních uličkách, na opuštěných cestách, ale třeba za bílého dne i v centru měst. Vykrádaly se měšťanské domy, lékárny, radnice, kostely a kláštery, ba i hroby. Krádeže přitom byly hrdelním zločinem a dopadení zlodějí často končili na šibenici, jako ten v Opolí roku 1630¹⁰⁷. Mohlo jít i o vojáka, ačkoli ti často z nejtvrďšího trestu vyvázli – pro své důstojníky byli příliš cenným zbožím. Nežrídka byla krádež společným dílem. Opolská městská rada si stěžovala nejen novému saskému veliteli, když přijel do města v listopadu 1632, ale i polnímu maršálkovi Arnimovi, že velitel předchozí, nejvyšší strážmistr Friedrich Bobitz, donutil místní otevřít 16 X 1632 radnici, kde vše osobně prohledal, přičemž ve dvou pokladnách našel dohromady 4489 zlatých, které mělo město určené na daně. Tyto peníze nechal svými lidmi násilně odnést. A následně, hned 17. října v noci, se jeho muži do radnice vloupali a ukradli veškeré zemské sirotčí peníze¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Ke stejnému závěru došel např. i Thomas Just, *Söldner vor Gericht. Verfahren gegen Landsknechte im Landgericht Grafenegg zur Zeit des Dreissigjährigen Krieges*, „Opera Historica“, 11 (2006), s. 550.

¹⁰⁵ APO, Akta miasta Głubczyc, č. 141, Městské škody v důsledku kontribucí a vojenských rekvizic, 1632–1636, pag. 23–32 – Memoriál Hlubčických z 13 I 1635.

¹⁰⁶ Na co si i ve válečných letech mohli vojáci při krádežích a lupu přijít, poznáváme z měšťanských pozůstalostí. Viz např. Akta miasta Brzegu, č. 2.3/542, Soudní kniha, 1621–1625. Zde jsou v nemalé míře zapsány i poslední vůle a inventáře, které dokazují nemalý blahobyt předních březských rodin – ještě na počátku 20. let 17. století měli zlato, perly a jiné poklady, stejně jako velmi cenné luxusní oděvy.

¹⁰⁷ APO, Akta miasta Opola, č. 138, N-7808, Particular Register vor das 1630 Jahr, pag. 91.

¹⁰⁸ APO, Akta miasta Opola, č. 60, N-9086, Saský podplukovník Schneider vydává v Opolí, 14 II 1633 své svědectví ohledně ukradených peněz.

Vojáci kradli rovněž dřevo v městských lesích a porostech, i když ne tak ve velkém jako jejich důstojníci v případě potřeby, mj. při fortifikačních pracích¹⁰⁹.

Co se ukrást nedalo, dalo se aspoň rozbít, což je jiný druh fyzické agrese, byť vůči věcem. Se zvláštním gustem vojáci rozbíjeli okna, ale i dveře, nábytek a kamna¹¹⁰.

Měšťané, ale také měšťanky i další městské obyvatelstvo, byli rovněž vystaveni vulgárnímu jednání vojáků. Vzhledem k tomu, že čest patřila v raném novověku v žebříčku hodnot na nejvyšší příčky, její napadání bylo podstatným důvodem pro další konflikty a vzájemné žaloby. Urážky žen byly velmi často oplzlé a mívaly sexuální podtext. Nenadávali nicméně pouze vojáci měšťanům, nejpřednější osobnosti nevyjímaje (např. opolského purkmistra měl jeden císařský plukovník nazvat „huncfutem“¹¹¹), vulgaritami častovali také, a to dokonce i veřejně, měšťané vojáky. Ti pro ně byli tuplovanými šelmami, zloději, mordýři, sviněmi apod¹¹².

Vojáci do měst také zavlékali celou řadu nakažlivých nemocí, na prvním místě pochopitelně mor. Soldateska s vysokou fluktuací pohybu, bezkaranténními pobyty na různých místech a s nízkou mírou osobní hygieny byla jeho ideálním šířitelem. Za třicetileté války tak mnohem více lidí zahynulo v důsledku těchto smrtících epidemií, než v důsledku bojů. V Nise se patrně mor objevil už roku 1622¹¹³, v Prudniku silně zuřil v letech 1625 a 1627¹¹⁴. K nejhorším morovým ranám za třicetileté války ve Slezsku pak patřila vlna z let 1633–1634, která zasáhla značnou část střední Evropy. V Nise měla zahubit několik tisíc obyvatel¹¹⁵ a vysoké počty obětí byly rovněž v Namysłówě¹¹⁶ či v Klučborku¹¹⁷. Důkazy pro další do

¹⁰⁹ APO, Akta miasta Brzegu, č. 15.1/4231, Údržba městských hradeb, 1608–1718, pag. 4–6 – Octavian Segner ze Segenbergu knížeti Jiřímu Lehnicko-Břežskému, Vratislav, 17 XII 1642. Segner si stěžoval na císařského plukovníka a toho času velitele v Břehu Jana svobodného pána z Mörderu, že požadoval množství dřeva nejružnějšiho druhu k fortifikačním pracím, které si pak také dle své vůle a bez jeho, Segerova, svolení obstaral v opolských lesích, patřících císaři.

¹¹⁰ Srovnej: Idzikowski, *Opole*, s. 125 – Po Mansfeldově vpádu roku 1627 měla být ve městě zničena mj. i mnohá okna, pece a zámky u dveří.

¹¹¹ *Ibidem*, s. 128.

¹¹² Opírám se zde o vlastní výzkum z mnoha středoevropských měst.

¹¹³ APO, Akta miasta Brzegu, č. 5.1/1693, Nemoci a lázně 1622–1671, pag. 2–3 – Karel Habsburský, biskup vratislavský, knížeti Janu Kristiánovi Lehnicko-Břežskému, Nisa, 30 XI 1622. Pokud chtěl kníže přijet, měl vědět, že se tu objevila epidemie („*metus confagionis*“, resp. „*grassatio*“).

¹¹⁴ Chrząszcz, *Historie města*, s. 144.

¹¹⁵ Sikorski, *Nysa w kręgu*, s. 15. Podle autora mělo jít o jednu z nejtragičtějších událostí v dějinách města.

¹¹⁶ Goliński, Kościk, Kęsik, *Namysłów*, s. 147.

¹¹⁷ Cimała, *Klučbork*, s. 53.

měst vojáky zavlečené nemoci (syfilis, černý kašel, tyfus, různé horečky aj.) většinou chybí, jistě ale i k těmto případům docházelo. Fatální ovšem tehdy mohly být i dnes spíše banální nemoci typu různých střevních potíží, viróz a chřipek, s nimiž vojáci (především vystavení nepohodě počasí) přicházeli do městských domů svých hostitelů. Nelze také zapomenout, že města a jejich špitály a lazarety armádám posloužily jako místa pro léčení a regeneraci nemocných nebo raněných vojáků. Zvláště po bitvách a náročných polních taženích šlo o desítky, ba stovky osob, které potřebovaly lékařskou asistenci – ani nemluvě o vojácích nakažených pohlavními chorobami.

4. Obranné mechanismy

Obyvatelstvo se muselo za války přizpůsobit tvrdé realitě a mnohdy to opravdu i dokázalo, a to za pomoci specifických strategií a obranných mechanismů. Obrana se zbraní v ruce, při níž měšťan riskoval svůj život a nejednou o něj i přišel, jak jsme již viděli, ale stejně tak i zoufalý útek z vlastního domu představovaly jen ty nejvíce polarizované.

Mezi jednotlivými městy se za války výrazně prohloubila spolupráce, zvláště na bázi informační. Měštští obyvatelé si předávali zprávy o pohybu vojenských jednotek, aby se na jejich příchod mohli připravit, nebo, v ideálním případě, aby je mohli odpovídající suplikou či delegací ke kompetentním osobám od svých domovů rovnou odvrátit. Na druhou stranu ale některá města v korespondenci s úřady nekolegiálně poukazovala na jiná místa v sousedství, která ještě nebyla v tak bědném stavu jako jejich město a větší zátěž na rozdíl od nich podle jejich názoru mohla snést.

Město si bylo dobře vědomo své ekonomické potřeby a toho, že je nezanebatelnou součástí státního systému hospodářství. Stížnosti, urgence a požadavky městských představitelů sice vždy nepadly na úrodnou půdu, ale záhy se vyvinuly v určitý nátlakový prostředek vůči vládě. Z měst úřadům adresované písemnosti dostávaly standardní podobu, v nichž se město stylizovalo do podoby nanejvýše zchuzené, vyloupené, případně i vypálené, a tudíž velmi politováníhodné obce. Poukazovalo na zásady křesťanské morálky a uchylovalo se k pohrůžkám odchodu obyvatel z místa.

Velmi typický je list Hlubčických knížeti Jindřichu Václavovi Minsterberskému z 29 II 1636. Hned v jeho úvodu se adresáti nazývají chudými lidmi

a připomínají, kolik za uplynulá léta museli vystát „*různých těžkých kvartýrování*“. A nejen to, museli vystát i vpád, když je přepadl nepřítel s celou svou armádou. Zůstali však věrni a o to víc trpěli. Když byl pak nepřítel vyhnán a oni dostali od císaře, stejně jako další slezská města, salvu guardii, doufali, že budou této zátěže zbaveni. Ale nestalo se. Přitom prý byli již „*do gruntu zkažení*“, „*zruinování*“ a mělo jich být ve městě už jen málo. Přesto se k nim nastěhoval císařský pluk, složený z mnoha cizích vojáků. Větší část Hlubčických, jak tvrdili, „*beim Blutte von nichts mehr zuelben haben*“. Kromě kvartýrování a servicií ještě museli zemi pomáhat s odváděním kontribucí, přitom lidé byli rozehnáni, město pusté a prázdné, mnohé domy zničeny a vypáleny vojáky, ostatní byly kvůli zanedbané údržbě v havarijním stavu¹¹⁸. Rétoriku Hlubčičtí příliš nezměnili ani v dalších dopisech z této doby. Hovořili o „*verderbte arme und bis aufs Blut erseugerte Städtlein*“, o ruině, nouzi, chudém měšťanstvu atd. Vojenské exekuce se podle nich staly zcela běžnou záležitostí, a to i u privátních majetků, kdy již nešlo jen o vynucení povinných nedoplatků. To prý vedlo k dalšímu zkažení a definitivnímu zruinování města a jeho obyvatel. Žádali proto, aby dalších bylo město ušetřeno a pomyslelo se na jiné prostředky, aby se nevršila nouze na nouzi. Přitom doufali v účinnou pomoc, protože jinak by z města jistě odešli ještě další lidé, než kteří tak učinili dosud, a to, aby se usadili na nějakém méně exponovaném místě. Zatím bylo stále obydleno 126 domů, z nich ale více než třetinu obývali lidé, kteří na obecní výdaje nemohli vůbec nijak přispět. Adresát (kníže) měl toto vše uvážit a uvést na příslušném místě, co „*chudé měšťanstvo*“ požadovalo, měl se přimluvit za toto „*chudé městečko* v agonii“ a pokusit se pomoci zlepšit situaci. Na jiném místě tvrdili, že jejich žádost měla vést k tomu, aby „*místo, které je jakousi vysunutou pevností proti nepříteli, našim zkažením...nebylo zcela a úplna zruinováno a učiněno pustým a prázdným*“. Vždyť tyto těžkosti u nich trvaly přes osmnáct let a město „*einige Respiration nicht haben können*“. Žádali, aby jim bylo vždy odečteno ze standardních plateb to, co museli dát vojákům při jejich zaopatřování i zemi jako takové, pokud ta není schopna dodávek, jelikož pak to opět leželo na bedrech „*chudého měšťanstva*“. A stejně tak žádali, aby při odvodech byly zohledněny jejich těžkosti a nepřetěžování jak dosud zůstávající měšťané, tak poddaní

¹¹⁸ APO, Akta miasta Głubczyc, č. 140, Dopis Hlubčických knížeti Jindřichu Václavovi Minsterberskému ohledně žoldnéřů a kontribucí, 29 II 1636.

při městě i na venkově, kteří byli „*chudí a až na krev vymačkani*“¹¹⁹. Jako „*ruinierten armen Bürgern*“ se asi v roce 1644 označovali také Namysłówští¹²⁰ a nejinak se viděli i Krapkovičtí: „*Wir arme, betrübte und abgebrannte Leute bitten wegen unseres äußersten Verderbs und Ruins. Die arme abgebrannte Stadt Krappitz ist mi denn großen Kriesspressuren, welche sie noch vor dem Brande hat ausstehen müssen, und sich über 31 000 Taler belaufen, in äußersten Verderb und Schulden geraten*“¹²¹.

Podobně, ne-li stejně, argumentovali také jednotlivci. Elias Förster z města Břehu si knížeti Janu Kristiánovi Lehnicko-Břežskému začátkem roku 1637 stěžoval na velké kontribuce a žádal jejich zmírnění. V Dlouhé ulici (Lange Gasse) měl prý jen „špatný *dům*“, napůl dřevěný, napůl zděný, v němž se živil šenkováním, vařením piva a trochu i dovozem soli a obilí z Polska. Jeho současná žena, předtím vdova, byla kvůli náboženství vyhnána z Nisy. V Břehu pak sice koupila dům, ten byl však pustý, neobývaný¹²². Tentýž kníže se v květnu 1644 přimlouval radním v Byczyně za Hanse Zambrowského, tamního měšťana a pekaře, aby nebyl potahován ani on, ani jeho rukojmí, kvůli dluhům. Vždyť byly adekvátně pojištěny a jen kvůli pokračující válce nebyl Zambrowský schopen řádných plateb¹²³. Snad z třicetileté války pochází nedatovaná suplika břežského purkmistra a radních břežskému knížeti. Kníže podle všeho požadoval daně pro císaře z břežských nemovitostí, načež radní s každým obyvatelem, kterého se to týkalo, záležitost projednali. Dočkali se od nich však jen poukazů na nouzi, nářků a vzdychání. Nechtěli se své povinnosti vyhnout, ale momentálně ze své největší části toho nebyli schopni kvůli „*Armut, Durfftigkeit Jammernoth und Unvermögen in diesen*

¹¹⁹ APO, Akta miasta Głubczyc, č. 141, Městské škody v důsledku kontribucí a vojenských rekvizic, 1632–1636, pag. 23–32 – Memoriál Hlubčických z 13 II 1635.

¹²⁰ APO, Akta miasta Namysłowa, č. 2722, Zadlužení 1638–1709, pag. 15–16. V nedatovaném dopise (snad z roku 1644) vratislavskému zemskému hejtmanovi Baltazaru Jindřichovi z Obergu hovoří Namysłówští o tom, že v letech 1633 a 1634 u nich byli nakvartýrováni vojáci, na které vydali mj. 1200 achtlů piva. Vedli kvůli tomu pak po léta stížnosti, ale až dosud se nedočkali spravedlnosti. Prosili hejtmana, aby je, „*ruinierten armen Bürgern*“, podpořil u královského úřadu ve Vratislavi. Srovnej: *ibidem*, č. 801, Městský úřad, 1611–1740, pag. 47–48 – Udělení pardonu městu Namysłówu, 12 X 1635. I zde se hovoří o „*chudém městě, radních, měšťanstvu a obci*“.

¹²¹ Jan Chrzyszcz, *Geschichte der Stadt Krappitz in Oberschlesien. A.D. 1914*, Breslau 1932, s. 39.

¹²² APO, Akta miasta Brzegu, č. 17.1/5734, Měšťanské supliky ohledně daní, 1637, pag. 1–4 – Elias Förster knížeti Janu Kristiánovi Lehnicko-Břežskému, prezentováno 20 II 1637.

¹²³ APO, Akta miasta Byczyny, č. 58, Civilstreitsachen, 1551–1686, pag. 79 – (koncept) 26 V 1644 se patrně kníže přimlouvá radním Byczyny za Hanse Zambrowského.

geschwinden schweren und teuern Zeiten“. Radní přitom jejich nouzi mohli potvrdit, celé město bylo „*gantz erschöpfft und erlähret*“¹²⁴.

Cílem žádostí měst bylo buď dosáhnout přeložení vojenského oddílu, jehož pobyt obyvatele trápil, nebo snížení finančních, eventuálně i naturálních požadavků. Ponejvíce se domáhali sražení (nebo přímo odpuštění) kontribucí a daní za výlohy, které s vojáky měli. Někdy ale také požádali o privilegia, která měla vylepšit jejich příjmy. Kupříkladu Nise udělil císař Ferdinand II. v roce 1628 dvě nová práva, a to za služby, které místní vykonali rakouskému arcidomu a vratislavskému biskupovi, stejně jako za věrnost v době české stavovské rebelie a během mansfeldského vpádu, kvůli níž velmi trpěli. V prvním případě se jednalo o povolení navýšit clo vybírané na niských mostech, ve druhém o čtvrtý jarmark – s odůvodněním, aby město mělo odkud splácet své rostoucí dluhy¹²⁵.

I uvnitř městské komunity se ovšem našly obratem způsoby, jak přežít válečné období, a to i dobu pobytu císařského oddílu nebo dokonce dobu okupace. Jednalo se o kolaboraci, překupování kradeného zboží, vzájemnou solidaritu, ale i o podvody (řezníci prodávali nekvalitní maso, pekaři menší chléb) aj.

5. Závěr

Města současného regionu Opolska byla coby součást zemí Koruny české hned na počátku války vtažena do konfliktu mezi Fridrichem Falckým a jeho spojenci na jedné straně a císařem a katolickou Ligou na straně druhé. Nejprve je ohrožovali tzv. lisovčáci (polské jednotky bojující za císařské zájmy), po uzavření míru mezi Slezskem a habsburskou vládou Jan Jiří Krnovský, který zbraně nesložil, následně v letech 1626–1627 Dánové a Mansfeldova žoldnéřská vojska. Od třicátých let 17. století to byli Švédové a jejich dočasní spojenci Sasové, když zvláště vrchní saský velitel Arnim uplatňoval ve Slezsku zájmy svého kurfiřta. Po pražském míru zůstali ústředními nepřáteli slezských měst již jen Švédové, kteří se zde však pod svými mimořádně schopnými veliteli (Banér, Torstensson, Königmarck) objevovali se železnou pravidelností, podnikali útoky na zdejší městské hradby, požadovali výpalné a kontribuce, strategická města okupovali. V letech,

¹²⁴ APO, Akta miasta Brzegu, č. 17.1/5734, Měšťanské suppliky ohledně daní, 1637, pag. 5–7 – Nedatovaná suplika břežského purkmistra a radních knížeti, rovněž jménem neuvedenému.

¹²⁵ APO, Akta miasta Nysy, č. 539, Císař Ferdinand II povoluje městu clo za koně kvůli jeho věrnosti a ztrátám za české rebelie, 21 III 1628; a č. 541, Císař Ferdinand II povoluje městu čtvrtý jarmark za jeho škody za války, 21 VI 1628.

kdy neprobíhala okupace, tu byly prakticky každodenním jevem průtahy a pobytu nejrůznějších císařských a spojeneckých jednotek, na něž měla města obrovské finanční (a naturální) výdaje.

Pokud se město bránilo útočícímu nepříteli a v boji mu podleгло, muselo kromě vyšších ztrát na životech počítat také s tím, že bude vojákům vydáno v plen. Jinak se ovšem povinnosti měst vůči domácím a okupačním vojskům od sebe v zásadě příliš nelišily. Obě strany požadovaly zdroje finanční, materiální a případně i lidské. Výhrůžky tvrdou vojenskou exekucí v případě neplnění požadavků činily také obě strany. Škody měšťanům způsobovaly nejen svými požadavky, resp. výdaji na ně, ale také zaviněnými požáry a demolicemi, krádežemi a loupežemi. Přítomnost vojáků v kraji navíc zapříčiňovala vyšší koncentraci venkovského obyvatelstva, včetně žebráků a jiných okrajových vrstev ve městech, a vojáci také do měst opakovaně zavlékali nakažlivé nemoci, na prvním místě mor.

Soužití mezi vojáky a měšťany bylo za třicetileté války velmi výbušné, konflikt se mohl rozhořet kvůli sebemenšímu podnětu. Nejčastěji stály v pozadí krádeže a alkohol, ale stejně tak i přehnané vojenské požadavky a narušení intimní sféry nemovitosti městského hospodáře. Konflikty byly tak běžné, že bychom sotva našli město, ve kterém by při jakkoli krátkém vojenském pobytu k nějakému nedošlo. Počínaly slovními útoky a urážkami, pokračovaly fyzickými výpady a skončit mohly vážnými zraněními i smrtí. Agrese probíhala nicméně i mezi vojáky navzájem, zatímco početné zbrojní arzenály v domácnostech měšťanů z oblasti Opolska zase nasvědčují i jejich dřívějším bojovým zkušenostem – ostatně právě z městských obyvatel se nemálo vojáků do armád rekrutovalo.

Obyvatelstvo se muselo válečné realitě přizpůsobit. Mezi jednotlivými městy se v době války prohloubila spolupráce, zvláště na bázi informační, došlo k postupnému vypracování strategie vlastních obranných mechanismů. Pouze na okraji přitom stály obrana se zbraní v ruce a na opačném konci útěk z domova. Město si bylo dobře vědomo své ekonomické potřeby a toho, že je nezanedbatelnou součástí státního systému hospodářství. Stížnosti, urgencye a požadavky se vyvinuly v určitý nátlakový prostředek vůči vládě. Z měst úřadům adresované písemnosti dostávaly standardní podobu, v nichž se město stylizovalo do podoby nanejvýše zchuzené, vyloupené, případně i vypálené, a tudíž velmi politováníhodné obce. Poukazovalo na zásady křesťanské morálky a uchylovalo se k pohrůžkám odchodu obyvatel z místa. To by vedlo k zániku celého městského hospodářství, které pochopitelně nemohlo být ve státním zájmu. Ostatně i uvnitř městské

komunity se našly obratem způsoby, jak přežít válečné období, a to i dobu pobytu císařského oddílu nebo dokonce dobu okupace. Jednalo se o kolaboraci, překupování kradeného zboží, vzájemnou solidaritu, ale i o podvody apod.

SUMMARY

The towns of the present-day Opole region were drawn into the conflict between Frederick IV of Palatinate and his allies on the one hand, and the Emperor and the Catholic League on the other, as part of the Czech Crown at the beginning of the war. At first, they were threatened by the so-called Lisovsky-soldiers, after the peace between Silesia and the Habsburg by Johann Georg von Hohenzollern (Jägerndorf), then in 1626–27 by the Danes and Mansfeld's mercenary troops. Since the 1630s, Swedes and their temporary allies the Saxons were active there. After the Peace of Prague (1635), only the Swedes remained the central enemies of the Silesian and, under their extremely capable commanders (Banér, Torstensson, Königsmarck), with iron regularity attacked the city walls, demanded ransom and contribution, and occupied strategic cities. In the years when there was no occupation, the delays and stays of various imperial and allied troops for which the towns incurred huge expenses were virtually an everyday phenomenon. If the city resisted the attacking enemy and succumbed to it in combat, it had to take into account, in addition to higher casualties, also being surrendered to the soldiers. However, the obligations of cities to domestic and occupying troops in principle did not differ from each other. Both sides demanded financial, material and even human resources. Soldiers often also caused fires and other damage, committed theft and robbery. Moreover, the presence of soldiers in the region caused a higher concentration of rural population in towns, and soldiers also repeatedly introduced contagious diseases (particularly the plague) into the towns. The coexistence between soldiers and burghers was rife with conflict during the Thirty Years' War. Theft and alcohol, but also exaggerated military demands and disruption of the intimate sphere were most often behind the difficulties. Conflicts began with verbal attacks and insults, continued with physical attacks, and could result in serious injuries and death. Aggression, however, took place also among the soldiers, while numerous arsenals in the homes of the residents of Opole region again indicate their earlier combat experience – indeed, many soldiers were recruited into the armies from among the urban population. The populace had to adapt to the reality of war. During the war, cooperation between the towns deepened, particularly concerning information, and the strategy of defence mechanisms was gradually developed. At one extreme was defence with weapon in hand, and at the other extreme was escape from home. The cities well aware of their economic needs. Complaints, urgencies and demands evolved into a certain pressure on the government. The documents addressed from the towns to the authorities were given a standard form, in which the town was stylized into the form of the most deprived, plundered, or even burnt, and therefore very regrettable municipalities. It referred to the principles of Christian morality and resorted to threatening the departure of the population, leading to the disappearance of the entire urban economy. In turn, urban communities found in turn ways to survive the war period: collaboration, buying stolen goods, mutual solidarity, but also fraud, etc.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES

- Archiwum Państwowe w Opolu
 Akta miasta Paczkowa, č. 61; 77.
 Akta miasta Brzegu, č. 2.3/542; 2.3/543; 2.6/634; 2.6/635; 5.1/1693; 8.1/2301; 15.1/4231; 17.1/5734; 18.1/62.
 Akta miasta Byczyny, č. 58.
 Akta miasta Głogówka, č. 40.
 Akta miasta Głubczyc, č. 58; 137; 140; 141.
 Akta miasta Kluczborka, č. 1598.
 Akta miasta Namysłowa, č. 2722.
 Akta miasta Nysy, č. 539.
 Akta miasta Opola, č. 138, N-7808; 60, N-9086.
 Akta miasta Otmuchowa, č. 17.
- Albrecht Dieter, *Richelieu, Gustav Adolf und das Reich*, München–Wien 1959.
Armeen und ihre Deserteure. Vernachlässigte Kapitel einer Militärgeschichte der Neuzeit, Hrsg. Ulrich Bröckling, Michael Sikora, Göttingen 1998.
- Balcárek Pavel, *Brno versus Olomouc. Pod Špilberkem proti Švédům*, Brno 1993.
- Barudio Günter, *Gustav Adolf der Grosse*, Frankfurt am Main 1982.
- Bauer Katrin, *Von Pirna nach Prag. Die Entstehungsgeschichte des Prager Friedens von 1635*, Saarbrücken 2011.
- Byczyny przeszłość i dzień dzisiejszy*, red. Jan Meissner, Opole 1988.
- Chrząszcz Jan, *Geschichte der Stadt Krappitz in Oberschlesien. A.D. 1914*, Breslau 1932.
- Chrząszcz Jan, *Historie města Prudniku v Horním Slezsku*, Prudnik–Opole 2015.
- Cimała Bogdan, *Kluczbork: dzieja miasta*, Opole 1992.
- Dickmann Fritz, *Der Westfälische Friede*, Münster 1959.
- Domska Janina, *Niemodlin. Monografia miasta i gminy*, Opole 2012.
- Dostál František, *Valašská povstání za třicetileté války (1621–1644). Ze zápasů východomoravského lidu*, Praha 1956.
- Ďurčanský Marek, *Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války. Sonda do problematiky obrazu vojáka v českém prostředí*, „Kuděj”, 1999, 1, s. 22–38.
- Engerisser Peter, Hrnčířík Pavel, *Nördlingen 1634. Die Schlacht bei Nördlingen – Wendepunkt des Dreißigjährigen Krieges*, Weißenstadt 2009.
- Findeisen Jörg-Peter, *Gustav Adolf II. von Schweden. Der Eroberer aus dem Norden*, Graz–Wien–Köln 1996.
- Forbelský Josef, *Španělé, Říše a Čechy v 16. a 17. století. Osudy generála Baltasara Marradase*, Praha 2006.
- Fukala Radek, *Dánský vpád do Slezska a rozklad opavské stavovské společnosti. Památce univerzitního profesora PhDr. Josefa Polišínského, DrSc.*, „Slezský sborník. Acta Silesiaca”, 99 (2001), 2, s. 81–94.

- Fukala Radek, *Dramat Europy. Wojna trzydziestoletnia (1618–1648) a kraje Korony Czeskiej*, Wrocław 2015.
- Fukala Radek, *Hans Schellendorf von Hornsberg and the secret plans of a bohemian exile in the Opole Duchy between 1621 and 1623*, [in:] *Księstwa Opolskie i Raciborskie. Terytoria – struktury – elity – dziedzictwo*, red. Bogusław Czechowicz, Opole 2015, s. 113–118.
- Fukala Radek, *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*, České Budějovice 2005.
- Fukala Radek, *Role Jana Jiřího Krnovského ve stavovských hnutích*, Opava 1997.
- Fukala Radek, *Slezsko ve švédských kleštích. Vojenské operace v letech 1642–1648*, „Přísně tajné!“, 3 (2014), s. 32–44.
- Fukala Radek, *Tažení Jana Jiřího Krnovského v roce 1621 a bitva u Nového Jičína*, „Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín“, 49 (1992), s. 45–54.
- Goliński Mateusz, Kościk Elżbieta, Kęsik Jan, *Namysłów. Z dziejów miasta i okolic*, Namysłów 2006.
- Golonka Barbara, *Finanse miasta Brzegu w ostatnim ćwierćwieczu panowania Piastów: (1649–1675)*, Opole 1980.
- Hofman Jiří, *Banérova korespondence jako pramen k válečným událostem let 1639 a 1640*, [in:], *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16.–19. století*, red. Vítězslav Prchal, Pardubice 2011, s. 53–66.
- Idzikowski Franciszek, *Opole. Dzieje miasta do 1863 roku*, Opole 2002.
- Janáček Josef, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 1978.
- Jansson Karin, *Soldaten und Vergewaltigung im Schweden des 17. Jahrhunderts*, [in:] *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe*, Hrsg. Hans Medick, Benigna von Krusenstjern, Göttingen 1999, s. 195–225.
- Just Thomas, *Söldner vor Gericht. Verfahren gegen Landsknechte im Landgericht Grafenegg zur Zeit des Dreißigjährigen Krieges*, „Opera Historica“, 11 (2006), s. 541–554.
- Kaiser Michael, *Die Söldner und die Bevölkerung. Überlegungen zu Konstituierung und Überwindung eines lebensweltlichen Antagonismus*, [in:] *Militär und ländliche Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Hrsg. Stefan Kroll, Kersten Krüger, Münster–Hamburg–London 2000, s. 79–120.
- Kalista Zdeněk, *Valdštejn. Historie odcizení a snu*, Praha 2012.
- Kilián Jan, *Bitva o Prahu v roce 1648*, České Budějovice 2018.
- Kilián Jan, „Gott wird sie straffen...“. *Vojáci v pamětech Michela Stüelera z Krupky (1629–1649)*, „Historie – otázky – problémy“, 3 (2011), 1, s. 115–122.
- Kilián Jan, *Kašperské Hory za třicetileté války*, Plzeň 2015.
- Kilián Jan, *Martin Maxmilián z Golče (kolem 1593–1653). Císařský generál ve víru třicetileté války*, České Budějovice 2010.
- Kilián Jan, *Město Hlubčice ve válečných letech 1632–1639*, „Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy“, 8 (2017), 2, s. 1–13.

- Kilián Jan, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648*, České Budějovice 2008.
- Kilián Jan, *Na kvartýře. K aspektům soužití mezi vojáky a měšťany za třicetileté války*, „Historie a vojenství“, 63 (2014), 1, s. 20–34.
- Kilián Jan, *Slezské tažení císařského generála Martina Maxmiliána z Golče v letech 1640–1641*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka“, 64 (2011), 2, s. 39–52.
- Kilián Jan, *Vojenské násilí ve městech za třicetileté války. Se zvláštním přihlédnutím k Plzeňsku*, „Folia Historica Bohemica“, 29 (2014), 1, s. 5–29.
- Koch Tomáš, *Jankov 1645*, Týnec nad Sázavou 2014.
- Kollmann Josef, *Valdštejn a evropská politika 1625–1630. Historie 1. generalátu*, Praha 1999.
- Kollmann Josef, *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu. 1631–1634*, Praha 2001.
- Kroener Bernhard R., *Militär in der Gesellschaft. Aspekte einer neuen Militärgeschichte der Frühen Neuzeit*, [in:] *Was ist Militärgeschichte*, Hrsg. Thomas Kühne, Benjamin Ziemann, Paderborn 2000, s. 283–299.
- Krüssman Walter, *Ernst von Mansfeld (1580–1626). Grafensohn, Söldnerführer, Kriegsunternehmer gegen Habsburg im Dreißigjährigen Krieg*, Berlin 2010.
- Kwak Jan, *Finanse miasta Brzegu w latach wojny trzydziestoletniej*, Opole 1969.
- Lahrkamp Helmut, *Dreißigjähriger Krieg und Westfälischer Frieden*, Münster 1998.
- Langer Herbert, *Hortus Bellicus. Der Dreissigjährige Krieg. Eine Kulturgeschichte*, Leipzig 1978.
- Maler Katarzyna, *Dzieje Głubczyc do 1742*, Opole 2003.
- Mann Golo, *Wallenstein*, Bd. 1–3, Frankfurt am Main 1971–1974.
- Maroń Jerzy, *Wojna trzydziestoletnia na Śląsku. Aspekty militarne*, Racibórz 2008.
- Martínek František, *Maršál Jan hrabě Goetz a bitva u Jankova*, „Vojenskohistorický sborník“, 1 (1933), 2, s. 15–88.
- Mišaga Vít, *Dánský vpád do Slezska a na Moravu. Souvislosti a průběh roku 1626*, „Časopis Národního muzea – řada historická“, 177 (2008), 1–2, s. 55–103.
- Odložilík Otakar, *Zkáza Nymburka za války třicetileté*, Nymburk 1934.
- Oschmann Antje, *Der Nürnberger Exekutionstag 1649–1650. Das Ende des Dreißigjährigen Krieges in Deutschland*, Münster 1991.
- Petráň Josef, *Staroměstská exekuce*, Praha 1971.
- Pojar Miloš, *Jindřich Matyáš Thurn. Muž činu*, Praha 1998.
- Polišenský Josef, Kollmann Josef, *Valdštejn. Ani císař, ani král*, Praha 1995.
- Pröve Ralf, *Der Soldat in der „guten Bürgerstube“: Das frühneuzetliche Einquartierungssystem und die sozioökonomischen Folgen*, [in:] *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*, Hrsg. Bernard R. Kroener, Ralf Pröve, Paderborn 1996, s. 191–219.
- Pröve Ralf, *Violentia und Potestas. Perzeptionsprobleme von Gewalt in Söldnertagebüchern des 17. Jahrhunderts*, [in:], *Ein Schauplatz herber Angst. Wahrnehmung und Darstellung von Gewalt im 17. Jahrhundert*, Hrsg. Markus Meumann, Dirk Nie-fanger, Göttingen 1997, s. 4–42.

- Rebitsch Robert, *Matthias Gallas (1588–1647). Generalleutnant des Kaisers zur Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Eine militärische Biographie*, Münster 2006.
- Rebitsch Robert, *Wallenstein. Biografie eines Machtmenschen*, Wien–Köln–Weimar 2010.
- Rezek Antonín, *Dějiny Saského vpádu do Čech (1631–1632) a návrat emigrace*, Praha 1889.
- Roberts Michael, *Gustavus Adolfus*, vol. 1–2, London 1953–1958.
- Roeck Bernd, „*Als wollt die Welt schier brechen*“. *Eine Stadt im Zeitalter des Dreissigjährigen Krieges*, München 1991.
- Sborník vlastivědných prací z Podblanicka k 350. výročí bitvy u Jankova 1645–1995*, red. Zdeněk Brandl, Josef Petráň, Benešov 1995.
- Schönauer Tobias, *Ingolstadt in der Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Soziale und wirtschaftliche Aspekte der Stadtgeschichte*, Ingolstadt 2007.
- Schreiber Renate, „...*ein galeria nach meinem humor*“. *Erzherzog Leopold Wilhelm*, Wien 2004.
- Sikorski Marek, *Nysa w kręgu zabytków i historii*, Krapkowice 2010.
- Steckzén Birger, *Johan Baner*, Stockholm 1939.
- Sturmberger Hans, *Aufstand in Böhmen. Der Beginn des Dreissigjährigen Krieges*, München 1959.
- Szelągowski Adam, *Śląsk i Polska wobec powstania czeskiego*, Lwów 1904.
- Šronek Michal, Hausenblasová Jaroslava, Gloria & Miseria. *1618–1648. Praha v době třicetileté války*, Praha 1998.
- Štěříková Edita, *Pozvání do Slezska. Vznik prvních českých emigrantských kolonií v 18. století v pruském Slezsku*, Praha 2001.
- Šujan František, *Švédové u Brna roku 1645*, Brno 1898.
- Tekiela Łukasz, *Wojna trzydziestoletnia na Górnych Łużycach. Aspekty militarne*, Racibórz 2010.
- Tober Philip, *Wismar im Dreißigjährigen Krieg 1627–1648. Untersuchungen zur Wirtschafts-, Bau- und Sozialgeschichte*, Berlin 2007.
- Tomková Eva, *Švédské vpády do Trutnova a Dvora Králové nad Labem*, [in:] *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*, red. Jan Kilián, Mělník 2004, s. 48–55.
- Wäntig Wulf, *Grenzerfahrungen. Böhmisches Exulanten im 17. Jahrhundert*, Konstanz 2007.
- Wojna trzydziestoletnia (1618–1648) na ziemiach nadodrzańskich*, red. Kazimierz Bartkiewicz, Zielona Góra 1993.
- Wolf Thomas, *Reichsstädte in Kriegszeiten*, Memmingen 1991.
- Zezulčík Jaroslav, *Zpráva o strašné řeži. Španělská vojska v Českých zemích na počátku třicetileté války a bitva u Nového Jičína roku 1621*, Nový Jičín 1996.

O AUTORZE

Doc. dr Jan Kilián – historyk, pracownik Katedry nauk pomocniczych i archiwistyki Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Hradec Králové oraz Wydziału Historii Pedagogicznego Zachodnioczeskiego Uniwersytetu w Pilźnie. Zajmuje się badaniem czasów wczesnonowożytnych, zagadnieniami związanymi z problematyką socjalną i kulturową czasów wojny trzydziestoletniej, historią miast w tym okresie oraz historią wyższych urzędników cesarskich. Jest autorem dwudziestu specjalistycznych książek oraz około stu artykułów, publikowanych w Czechach, na Słowacji, w Niemczech, Austrii, Polsce i Luksemburgu. Adres e-mail: jankilian@email.cz